

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ДЕННА ФОРМА НАВЧАННЯ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
_____ Вишневецька С. В.
«___» _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правознавство»

Тема: «Правове регулювання усиновлення в Україні»

Виконавець: студентка 2 курсу, групи ПР-201М Ярошенко Таїсія Сергіївна

Керівник: к.ю.н., доцент кафедри господарського, повітряного та космічного
права
Мілімко Лариса Василівна

Київ–2020

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет
Кафедра цивільного права і процесу
Освітньо-професійної програми «Правознавство»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
С. В. Вишневецька
« ____ » _____ 2020 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Ярошенко Таїсії Сергіївни

1. Тема роботи «Правове регулювання усиновлення в Україні» затверджена наказом ректора від 24 вересня 2020 р. № 1771/ст.
2. Термін виконання роботи: з 05 жовтня 2020 р. по 13 грудня 2020 р. та з 21 грудня по 27 грудня 2020 року.
3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти.
4. Зміст пояснювальної записки:
  1. Проаналізувати історичні аспекти становлення та розвитку інституту усиновлення.
  2. Розглянути загальну характеристику усиновлення та виділити його особливості.
  3. Проаналізувати законодавчо закріплену процедуру усиновлення в Україні.
  4. Розглянути проблемні питання процедури усиновлення.
  5. Розглянути особливості усиновлення в країнах ЄС та США.

5. Календарний план-графік

№ Пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему кваліфікаційної роботи	до 01.10.2020	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 05.10.2020	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження, скласти бібліографію	до 26.10.2020	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 30.10.2020	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 11.11.2020	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 20.11.2020	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 29.11.2020	виконано
8	Отримати відгук керівника та рецензію	до 05.12.2020	виконано
9	Підготувати доповідь на захист	до 10.12.2020	виконано

6. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались			

7. Дата видачі завдання: 05.10.2020 р.

Керівник кваліфікаційної роботи: к.ю.н., доцент кафедри господарського, повітряного та космічного права _____ Мілімко Лариса Василівна

(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____ Ярошенко Таїсія Сергіївна

(підпис)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «**Правове регулювання усиновлення в Україні**» 105 с., 101 бібліографічне посилання використаних джерел.

Метою дипломної роботи є дослідити правові засади інституту усиновлення в Україні.

Об'єктом дослідження дипломної роботи є суспільні відносини, що виникають внаслідок усиновлення, а також закономірності правового регулювання порядку усиновлення в Україні, виокремлення особливостей та відмінностей від країн ЄС та США.

Предметом дослідження виступають закономірності виникнення, особливості розвитку, та організаційно-правові засади регулювання інституту усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні.

Методологічну основу дослідження становлять такі методи як: порівняльно-правовий, системно-структурний методи, а також метод аналізу чинного законодавства тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що автор намагалася висвітлити основні теоретичні та практичні проблеми усиновлення, пов'язаних з існуючою процедурою, та наведення можливих шляхів розв'язку за допомогою розгляду прикладу зарубіжних країн.

Практична цінність дипломної роботи полягає у тому, що матеріали дипломного дослідження можуть бути використані як для подальших теоретичних досліджень, так і в процесі удосконалення сімейного законодавства України.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УСИНОВЛЕННЯ	10
1.1. Становлення та розвиток усиновлення в світовій історії та на теренах України	10
1.2. Загальні положення про усиновлення в Україні.....	18
1.3. Особливості усиновлення в порівнянні з іншими формами сімейного виховання	27
РОЗДІЛ II. ПІДСТАВИ, ПРОЦЕДУРА ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПРОЦЕДУРИ УСИНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ.	38
2.1. Підстави, порядок оформлення, правові наслідки та актуальні проблеми процедури усиновлення в Україні	38
2.2. Таємниця усиновлення в Україні: проблеми правового регулювання та співвідношення з морально-етичними питаннями	46
2.3. Міжнародне усиновлення: актуальні питання	53
РОЗДІЛ III. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ІНСТИТУТУ УСИНОВЛЕННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА	64
3.1. Зарубіжний досвід правового регулювання усиновлення	64
3.2. Судові спори з питань усиновлення та процедура їх вирішення.....	71
3.3. Вдосконалення системи усиновлення в Україні.....	81
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	94

ВСТУП

Актуальність теми. Питання долі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є актуальним для кожної держави. В Конституції України закріплено, що реалізація охорони та захисту прав дітей покладається на державу. Відповідно, держава має забезпечувати дітей належними умовами для їх виховання, та сприяти їх усиновленню. Сприяння усиновленню забезпечить дитину можливістю бути вихованою у сімейному оточенні, турботу, захист, та піклування; мати взаємопов'язані права та обов'язки щодо своїх батьків.

Збереження сімейних відносин, побудова міцних та тривалих взаємовідносин між батьками та дітьми, захист та гарантія дотримання прав та інтересів дітей – все це є пріоритетними напрямками для держави. Варто зазначити, що з кожним роком кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування збільшується. І причини для цього можуть бути абсолютно різними, але наслідок в таких ситуацій один – дитина, по суті, позбавлена конституційного права на сімейне виховання. В той час як завданням держави є максимальний захист прав та інтересів таких дітей, а отже і забезпечення дітям реалізації цього права.

Усиновлення дітей у сім'ї відбувається у всіх суспільствах світу і є одним із інститутів, покликаних захищати інтереси дітей та забезпечити їм право на батьківське піклування та сімейні відносини. Усиновлення дозволяє дитині отримати повноцінне відчуття дитинства, мати батьків, відповідну турботу, впливає на психічний та моральний стан дитини, оскільки вона зростає у сімейному оточення та матиме сприятливі умови для зростання та виховання.

Важливо також усвідомити, що внаслідок позбавлення батьківського піклування, та, власне, сімейного оточення відбувається порушення одного з базових прав дитини – права на сім'ю. Це право передбачене Конвенцією ООН про права дитини, яка набула чинності для України 27 вересня 1991 р.

Ратифікація цієї Конвенції Україною, фактично означає, що наша держава визнала пріоритет інтересів дитини у суспільстві та необхідність особливої турботи про соціально незахищених дітей, зокрема, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, ґрунтуючись на першорядності загальнолюдських цінностей і гармонійного розвитку особистості. Зазначена Конвенція проголошує, що дитина, яка постійно або тимчасово позбавлена сімейного піклування, не повинна залишатися в такому стані і має право на захист і допомогу держави. А отже одним із найбільш важливих завдань суспільства має бути турбота про дітей, забезпечення їх добробуту та безпеки – оскільки діти є майбутнім будь-якої держави та суспільства, гарантом самозбереження та розвитку нації.

Цей обов'язок суспільством покладений на державу, яка покликана створити якомога кращі умови для підтримки соціально незахищених дітей, що полягають не в тому, щоб ізолювати дітей, які перебувають у неблагополучному середовищі, а інтегрувати їх у сім'ї, надати можливість мати батьків та повноцінне виховання.

Основні проблеми, через які дитина може стати сиротою чи залишитись без батьківського піклування – це несприятливі демографічні тенденції, деформація шлюбного інституту та сімейних зв'язків і процесів, загалом криза інституту сім'ї, економічна нестабільність держави, безробіття, трудова міграція, соціальна незахищеність, проблеми алкоголізму та наркоманії в сучасному суспільстві, насильство в сім'ї. Все це призводить до збільшення кількості так званих «неблагополучних сімей», у яких відсутня можливість для повноцінного виконання функцій щодо утримання та виховання дітей, а відповідно і до позбавлення дитини батьківського піклування за рішенням суду чи інших обставин.

Відповідно, для реалізації прав дітей, їх гарантії та охорони мають бути створені певні правові інститути. Одним з таких інститутів в Україні є інститут усиновлення, як пріоритетна сімейна форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Отже, неможливо заперечувати, що вивчення та покращення інституту усиновлення є актуальним та пріоритетним для розвитку будь-якої держави у сфері захисту інтересів дітей. Важливо виокремити сучасні проблеми та надати шляхи їх вирішення.

Мета і завдання виконання дипломної роботи. Метою даної роботи є дослідження правового регулювання усиновлення в законодавстві України.

Визначена мета обумовила такі завдання:

- розглянути історичні аспекти становлення та розвитку усиновлення;
- зробити аналіз загальних положень інституту усиновлення в Україні;
- виокремити особливості усиновлення відносно інших форм сімейного виховання;
- зробити аналіз порядку оформлення усиновлення в Україні;
- виявити проблеми таємниці усиновлення та внести пропозиції щодо їх удосконалення;
- встановити особливості міжнародного усиновлення;
- здійснити аналіз особливості підстав, порядку усиновлення в зарубіжних країнах ЄС та в США;
- проаналізувати судову практику з питань усиновлення;
- запропонувати шляхи вдосконалення інституту усиновлення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають внаслідок усиновлення, а також закономірності правового регулювання порядку усиновлення в Україні, виокремлення особливостей та відмінностей від країн ЄС та США.

Предметом дослідження виступають закономірності виникнення, особливості розвитку, та організаційно-правові засади регулювання інституту усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні.

Методи дослідження: аналіз, синтез, дедукція, індукція, а також аналіз документів, системний та аналітичні методи.

При дослідженні першого розділу роботи «Історичні аспекти та загальна характеристика усиновлення», автором, в основному, було використано системний та аналітичний методи, задля аналізу закономірностей виникнення та розвитку інституту усиновлення, аналізу загальних положень інституту усиновлення в Україні та порівняльний метод для виокремлення особливостей інституту усиновлення від інших форм сімейного влаштування.

В другому розділі автор роботи використовувала логічні методи дослідження, що допомогло проаналізувати процесуальні питання усиновлення, виділити ряд існуючих проблем та надати можливі шляхи їх вирішення.

Третій розділ роботи було виконано за допомогою порівняльного та аналітичного методів, для порівняння інституту усиновлення з процедурою усиновлення в деяких країнах ЄС та США; проведено аналіз застосування правових норм у судовому порядку; та визначено можливі напрямки вдосконалення діючої системи усиновлення в Україні.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що автор намагалася висвітлити основні теоретичні та практичні проблеми усиновлення, пов'язаних з існуючою процедурою, та наведення можливих шляхів розв'язку за допомогою розгляду прикладу зарубіжних країн, таких як США, Великобританія, Німеччина, Франція, Іспанія, Швеція та Португалія.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали дипломного дослідження можуть бути використані як для подальших теоретичних досліджень, так і в процесі удосконалення сімейного законодавства України.

РОЗДІЛ I. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УСИНОВЛЕННЯ

1.1. Становлення та розвиток усиновлення в світовій історії та на теренах України

Довга і багата історія усиновлення, його різноманітна, а часом і суперечлива сучасна практика привернули увагу науковців та практиків у багатьох галузях, включаючи фахівців з соціології, психіатрії, психології, антропології та права. Усиновлення – це соціально-правова конструкція, яка довгий період формувалася соціальними тенденціями та проблемами, культурними цінностями та конфліктами, історичними подіями та силами, а також державною політикою та законодавством.

Перші витoki усиновлення прослідковуються ще за біблійних часів. Так, у Біблії згадується про усиновлення Мойсея дочкою фараона. Фактично, це була перша згадка про так званий «закритий» тип усиновлення, – оскільки не було жодної згадки про обізнаність Мойсея про свою біологічну сім'ю під час дорослішання. Лише пізніше, він вирішив шукати інформацію про те, ким саме він є насправді та хто є його біологічними батьками.

Проте найбільш відомою та складною історією біблійського усиновлення, є історія Ісуса (центральної постаті християнства). За християнським віровченням, Ісус був непорочно зачатий від Святого Духа й народився від Марії, дружини Йосипа, котрий вважався «земним» батьком Ісуса. Та, фактично, Йосип взяв опіку над Ісусом [1, с. 15].

Письмові згадки про усиновлення дітей або подібні домовленості існують протягом понад 4000 років, беручи початок з Вавилонських Законів Хаммурапі (описано права усиновлювачів та обов'язки усиновлених осіб) – і, ймовірно вони існують і до того, як було записано в історію. Усиновлення також згадується в індуїстських законах Ману, приблизну дату складання яких відносять на період від II ст. до н.е. до II ст. н. е.

Але становлення усиновлення як правового інституту вперше зафіксовано саме у Стародавньому Римі. Стародавні римляни підтримували і кодифікували усиновлення у своїх законах; фактично, Юлій Цезар продовжив свою династію, усиновивши свого племінника Октавіана, який став Цезарем Августом [2, с. 23]. Практика усиновлення в Стародавньому Римі добре задокументована в Кодексі Юстиніана.

Стародавні римляни практикували два типи усиновлення: “*adrogatio*” (або “адрогація”) та “*adoptio*” (або “усиновлення”). *Adrogatio* зазвичай стосувалася усиновлення вже дорослої людини, яка ставала законним спадкоємцем усиновлювача; усиновлена людина давала згоду на усиновлення іншим. Метою такого типу усиновлення було дати можливість бездітному чоловікові забезпечити наступність свого прізвища, а також забезпечити наявність людини, котра проведе релігійні ритуали та меморіали після його смерті [3].

В свою чергу, “*adoptio*” було процесом, за допомогою якого неповнолітня дитина ставала законним спадкоємцем та залежала від усиновлювача, за згодою свого біологічного батька. Відповідно до тогочасного законодавства, та виходячи із законів Дванадцятьох таблиць (середина 500-х рр. до н. е.), батько міг продати свого сина до трьох разів, а дочку чи онуку - один раз, після чого він не міг повернути дітей. Очікувалася безперечна прихильність сім’ї, усиновлена вона дитиною чи дорослою.

Порядок усиновлення в Стародавньому Римі зводився до: римський громадянин, який бажав усиновити свого співгромадянина, заявляв про це на народних зборах, і санкція зборів вважалася достатньою для закріплення факту усиновлення [4, с. 16]. Така практика стосувалась і римських імператорів (наприклад, Тиберій, Калігула, Нерон, Антонін Пій, та деякі інші імператори були всиновлені).

Тож, можна зазначити, що практика усиновлення того часу акцентувалась на політичних та економічних інтересах усиновлювача, забезпечуючи правовий

інструмент, який зміцнював політичні зв'язки між заможними сім'ями та створював спадкоємців чоловічої статі для управління маєтками.

Інші стародавні цивілізації, зокрема Індія та Китай, також використовували певну форму усиновлення. Докази свідчать, що метою цієї практики було забезпечення безперервності культурних та релігійних практик; на відміну від західної ідеї розширення родинних ліній. У Стародавній Індії усиновлення продовжувалося в обмеженій та надзвичайно ритуальній формі, щоб усиновлювач міг проводити необхідні ритуальні обряди, які проводив син. Китай мав подібну ідею усиновлення з чоловіками, усиновленими виключно для виконання обов'язків поклоніння предкам [5].

Стародавні греки, єгиптяни, асирійці, німці, японці та багато інших суспільств практикували певну форму усиновлення. У деяких випадках усиновлення задовольняло релігійні вимоги; наприклад, у релігії синтоїстів поклоніння предкам та виконання певних релігійних ритуалів сприймалися як необхідні та важливі причини для інституту усиновлення.

Незважаючи на невідповідність мотивацій у культурах у всьому світі до офіційного або неформального інституціоналізації усиновлення, спільним знаменником серед усіх було те, що усиновлення функціонально задовольняло потреби суспільства чи сім'ї.

Німецька, кельтська та слов'янська культури, що домінували в Європі після занепаду Римської імперії, засуджували практику усиновлення. У середньовічному суспільстві кровні лінії були першорядними. Еволюція європейського законодавства відображає повноцінну зміну ставлення до усиновлення. Наприклад, англійське загальне право не дозволяло усиновлення, оскільки воно суперечило звичним правилам успадкування. В свою чергу, французький Кодекс Наполеона ускладнив усиновлення, вимагаючи, щоб усиновителі мали вік старше 50 років, були стерилізованими, старшими за усиновлену особу щонайменше на 15 років, а також сприяли усиновленню не менше шести років [2].

Культурна трансформація Європи ознаменувала період значних нововведень. Без підтримки знаті, практика усиновлення поступово перейшла до кинутих дітей. Рівень покинутості зріс із падінням імперії, і багато дітей залишились на порозі церкви. Спочатку духовенство реагувало, розробляючи правила, що регулюють викриття, продаж і виховання покинутих дітей. Однак нововведенням церкви стала практика, коли діти посвячувались у мирське життя в монастирських установах і виховувались в монастирі. Це створило першу в європейській історії систему, в якій покинуті діти не мали юридичних, соціальних та моральних недоліків. Як результат, багато кинутих і осиротілих дітей Європи стали випускниками Церкви, яка в свою чергу взяла на себе роль усиновлювача. Це ознаменувало початок переходу до інституціоналізації, що врешті-решт призвело до заснування лікарні та притулків для сиріт [6, с. 184].

Коли ідея інституційного піклування набула визнання, з'явилися офіційні правила про те, як розмістити дітей у сім'ї: хлопчики можуть стати учнями ремісника, а дівчата можуть одружитися під керівництвом закладу [6, с. 420].

Ця система учнівства та неформального усиновлення сьогодні розглядається як перехідна фаза історії усиновлення. Під керівництвом активістів соціальних служб притулки для сиріт почали сприяти усиновленню на основі почуттів; діти були розміщені за договорами про догляд за ними як за членами сім'ї.

Що стосується історичних аспектів інституту усиновлення на українських землях, то перші згадки про усиновлення беруть початок ще з Київської Русі, коли усиновлення регулювалось звичаєвим правом. Слід зазначити, що усиновлення як «штучне синівство», як прийом «стороннього» до складу родини відбувалося на території Стародавньої Русі ще в часи язичництва [7, с. 161]. Головним джерелом українського права в ті часи було звичаєве право – накопичені віками традиції та звичаєві правила. Існували різні процедури усиновлення у відповідності до звичаїв, які зберігались протягом довгого часу. Так, наприклад, обряд фіктивного народження; одруження чоловіка на вдові брата; фактичний прийом усиновленого до будинку; прийом зятя в сім'ю за

відсутності рідних синів (приймацтво); особливий договірний акт між усиновителем і особою, що усиновлюється [8, с. 11-12].

Першою писемною згадкою, що стосувалась правового положення дітей на Русі, є «Руська Правда». В розширеній версії було згадано про статус дитини, умови спадкування. Проте, на жаль, вона не виділяла окремо аспекти усиновлення, але мала згадки про опіку.

Наступним кроком в історії українських земель, є утвердження християнства на Русі. Оскільки, на той час великий вплив на християнські держави, мала Візантія як головний провідник християнської релігії, вона також мала безпосередній вплив на Київську Русь. Цьому сприяв ряд факторів: єдина релігія, активні дипломатичні зв'язки протягом X ст., геополітичне розташування. Тобто, фактично, з прийняттям християнства на Русі стали застосовувати Візантійське право і справи про усиновлення, як і багато інших питань сімейного права, стали підвідомчі Церкві. Усиновлення повинне було бути затверджено єпархіальним архієреєм і дотримувався певний церковний обряд.

Християнський закон, запозичений з Візантії, визнав колишній язичницький порядок встановлення сімейних відносин як такий, що не має бути застосований. Проте звичаї не піддавалися винищуванню аж до кінця дев'ятнадцятого століття, хоча дотримувалися вже як обряди і не мали правового значення. При цьому в різних місцевостях діяли протилежні звичаї; різні класи суспільства в одному і тому ж місці дотримувалися різних звичаїв; в культурних центрах і в вищих класах суспільства звичаї швидше поступалися вимогам закону.

Таким чином, статус дитини за часів Київської Русі визначався церквою, звичаєвим та князівським правом. І довгий час не було жодних істотних змін з приводу усиновлення.

У Московській державі можна виділити лише одне розпорядження, що стосувалось усиновлення. Так, існувала заборона на усиновлювання своїх незаконних дітей. За період правління Петра I посилилася й набула

впорядкованішого характеру боротьба з бездоглядністю: було створено спеціальні притулки для незаконнонароджених дітей; згодом, для них створили спеціальні госпіталі; та, в кінцевому результаті, з'явилися сирітські будинки. В Указі Петра I (1714 р.) «Про єдиноспадкування» та Інструкції про магістрати 1724 р., про усиновлення згадувалося лише побічно, у зв'язку з передачею спадкоємцям майна спадкодавця. [4, с. 16].

Одним з базових правових актів, який вперше визначив поняття, порядок та правові наслідки усиновлення на теренах українських земель, вважаються «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. Зазначалось, що право усиновлення мали особи, які були старші за віком від усиновлюваних, а також особи вільного стану і такого ж як усиновлені. Усиновлення мало бути добровільним, заснованим на взаємній згоді усиновителя і усиновленого, проголошене і записане в урядових книгах (Гл. XIII, арт. 14, п. 3) [8, с. 14]. Влада усиновителя прирівнювалась до влади рідного батька. Були врегульовані питання спадкування усиновителем та усиновленим. «Права, за якими судиться малоросійський народ», на жаль, не врегульовували безпосередньо процедуру усиновлення, але безумовно мали значний вплив на становлення інституту усиновлення на українських землях [8, с. 14].

Значні зміни у розвитку інституту усиновлення відбулися за часів правління Катерини II. Фактично, її особистий дозвіл графам Остерманам на усиновлення онука їхньої сестри, з подальшим правом носити їх прізвище та мати законне право на титул та герб, стало прецедентом. Це був указ, що дозволяв дворянам усиновляти найближчих законнонароджених родичів. Згодом було ухвалено цілу низку указів, що регламентували умови усиновлення [9]. Тоді почалося формування нового законодавства про усиновлення, розвиток якого продовжився і за правління Олександра I.

У 1891 році відбувся важливий крок у розвитку сімейного законодавства Російської імперії, — було ухвалено закон «Про дітей усиновлених і узаконених». Цей закон кодифікував та систематизував вже існуючі правила усиновлення. Надалі, у 1864 р. Статут цивільного судочинства закріпив

порядок установлення усиновлення. Вперше на законодавчому рівні закріпили можливість узаконення юридичного акта, за допомогою якого незаконні діти (народжені поза шлюбом) прирівнювалися до народжених у шлюбі [9].

Таким чином, у дореволюційний період існувало дві форми влаштування дітей-сиріт, що паралельно розвивались, — це направлення дитини-сироти до спеціального закладу або усиновлення (направлення дитини на виховання у сім'ю). Більше того, вже був налаштований механізм регулювання усиновлення та умови усиновлення.

Проте з початком Першої Світової війни та революції 1917 р., фактично відмінили дозвіл на усиновлення. Кількість дітей-сиріт значно зростає, порівняно з попередніми періодами, а заборона на усиновлення пояснювалась низкою обставин (в основному, для запобігання використанню дитячої праці). Тобто, функція піклування про дітей переходить повністю до держави і лишилась лише можливість направлення дитини-сироти до спеціального закладу. Однак, вже у березні 1926 р. було видано Декрет «Про зміну Кодексу законів про акти громадянського стану, шлюбне, сімейне і опікунське право», що містив главу про усиновлення і знов надав юридичну силу усиновленню.

У 1919 р. Радою Народних Комісарів (РНК) УРСР було прийнято Сімейний Кодекс УРСР, який, на жаль, не набув чинності у зв'язку з воєнними діями, проте був першою спробою кодифікації сімейного законодавства в тогочасній Україні. Пізніше, 1926 р., набув чинності Сімейний Кодекс УРСР, який так само містив окрему главу стосовно усиновлення. І подальші прийняті акти лише закріплювали вже існуюче законодавство та встановлювали нові положення. Наприклад, Указ Президії Верховної Ради СРСР (1943 р.) закріпив новий вид усиновлення шляхом дозволу записувати усиновлювачів в якості батьків усиновлених дітей [4, с. 19].

Варто зазначити і Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб і сім'ю 1968 року, та Кодекс про шлюб і сім'ю УРСР 1969 р. Ці акти дозволили розглядати усиновлення для дітей, чії батьки померли або

позбавлені батьківських прав або з інших причин не можуть виховувати своїх дітей [9].

Сучасний період закріплення інституту усиновлення в Україні визначається прийняттям Сімейного кодексу України 2002 року, де було передбачено загальний порядок усиновлення. Також Цивільно-процесуальний Кодекс України від 18 березня 2004 року став одним із найважливіших документів, що регулював усиновлення.

На сьогоднішній день, чинний Цивільно-процесуальний Кодекс України (у редакції від 13 серпня 2020 року) містить окрему главу, що має назву "Розгляд судом справ про усиновлення". Правове регулювання досудового етапу здійснюється на підставі постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей" від 8 жовтня 2008 року № 905 та Сімейним кодексом України.

Оскільки сучасний період розвитку державності в Україні стоїть на шляху входження до Європейського Союзу, це означає і імплементацію європейських стандартів та підходів до забезпечення прав дітей, основні напрями яких визначено Стратегією Ради Європи з прав дитини (2016 – 2021 рр.). Так, Концепція Державної соціальної програми "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2021 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р., налаштована на забезпечення продовження послідовної імплементації положень Конвенції ООН про права дитини та розбудови ефективної системи захисту прав та інтересів дитини [10].

Як вірно зазначає О.В. Розгон, "особливе значення для питання усиновлення має Європейська Конвенція про усиновлення дітей, яку було ратифіковано 15 лютого 2011 року. Ратифікація вказаної Конвенції була також передбачена інтеграцією в Європейський Союз та необхідністю узгодження українського законодавства з європейськими приписами" [11, с. 139]. Відповідно до ст. 4 зазначеного міжнародного документа: "усиновлення

вважається дійсним лише за умови, якщо воно вчинене судовим або адміністративним органом (“компетентним органом”).

Підбиваючи підсумки, дуже важливо зрозуміти, що закони та практики усиновлення повинні оцінюватися виходячи з їх функціональних можливостей та існуючих умов часу, а не лише на основі наших сучасних цінностей. Те, як сприймалося і як зараз сприймається в суспільстві, і як насправді здійснювалось та здійснюється усиновлення, залежало від безлічі факторів: соціальних, економічних та політичних умов; суспільне ставлення до дітей-сиріт та знедолених дітей; позашлюбні пологи; мінімальні стандарти батьківства; погляди на батьківські права та права дітей; погляди на важливість власності та спадщини, а також на інші питання соціального замовлення; сприйняття вищої важливості кровних зв'язків; і релігійно-моральні цінності.

1.2. Загальні положення про усиновлення в Україні

Як відомо, усиновлення - один із найдавніших соціальних інститутів. І благополуччя дитини як головна ідея інституту усиновлення - це відносно недавній розвиток подій. Протягом більшої частини історії, усиновлення в основному відбувалося з релігійними цілями або для задоволення потреб усиновлювачів, включаючи їхню необхідність зберігати та передавати родинні лінії чи спадщину, здобувати політичну владу або створювати союзи між сім'ями. З розвитком суспільства, відбулась і зміна мети усиновлення, центром якої стала турбота про самих дітей та їх потреби, та було прийнято законодавство, яке посилювало права дітей на сім'ю. Зараз відбувається сприяння усиновленню або влаштуванню дітей у прийомні сім'ї як кращі стратегії надання дітям необхідного догляду.

Забезпечення прав та інтересів дітей є одним з пріоритетних напрямків будь-якої країни. Відповідно, для реалізації прав дітей, ї гарантії та охорони мають бути створені певні правові інститути. В Україні одним з таких

інститутів є інститут усиновлення, який є пріоритетною формою сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Основними нормативно-правовими документами, що розглядають дане питання на міжнародному рівні можна вважати Конвенцію про права дитини 1989 р., Європейську конвенцію про усиновлення дітей 1967 р., Гаазьку конвенцію про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення 1993 р., Гаазьку конвенцію про юрисдикцію, право, що застосовується та визнання рішень про усиновлення 1965 р., Мінську конвенцію про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р., Міжамериканську конвенцію про колізії усиновлення неповнолітніх 1994 р., та інші.

В Україні основними джерелами, що регулюють питання усиновлення є Конституція України 1996 р., Сімейний Кодекс України 2002 р. (далі – СК України), Цивільний Кодекс України 2003 р., Цивільний Процесуальний Кодекс України 2004 р., Кримінальний Кодекс України 2001 р., Закон України «Про охорону дитинства» 2001 р., та Постанова КМУ про «Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» №905 від 8 жовтня 2008 року, Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» від 2007 року, Наказ Міністерства соціальної політики «Про затвердження Порядку взаємодобору сім'ї та дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування» від 2017 року, Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 2005 року та інші нормативно-правові акти.

В Україні на державу покладено обов'язок утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування. Це передбачено ст. 52 Конституції України [12]. Проте таку допомогу можуть надати і громадяни шляхом усиновлення дитини.

Ратифікувавши Конвенцію ООН про захист прав дитини 27 лютого 1991 року, Україна визнала, що дитині для повного й гармонійного розвитку потрібно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові й розуміння [13], а також що пріоритетним у боротьбі із проблемою сирітства є інститут адопції (усиновлення).

Так, у ст. 20 Конвенції про права дитини, учасницею якої є Україна, проголошується наступне: «дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою» [13]. Це означає, що держава зобов'язана забезпечити зміну догляду за такою дитиною, який може включати, зокрема, усиновлення. Зазначена Конвенція передбачає, що держави-учасниці даної Конвенції, «визнають і дозволяють існування системи усиновлення, забезпечують, щоб найкращі інтереси дитини враховувалися в першочерговому порядку».

Для розгляду та розуміння усиновлення, варто визначити його поняття. Вперше згадування терміну «усиновлення» датується XIV століттям. Цей термін запозичений з англо-французького «*adopciun*», згодом в свою чергу запозичено від латинського «*adoptiōnem*», «*adoptiō*», що означало «прийняття дитини в сім'ю» [14].

Відповідно до ст. 207 СК України, «усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого статтею 282 СК України» (коли це рішення здійснюється в консульській установі або дипломатичному представництві України з приводу усиновлення громадянином України дитини, яка не є громадянином України). Стаття 207 СК України також визначає, що «усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя. При влаштуванні дитини враховуються етнічне походження, релігійна й культурна приналежність, рідна мова, можливість забезпечення наступності у вихованні та освіті» [15].

Безпосередніми суб'єктами усиновлення згідно чинного законодавства України є дитина та особа, що виявила намір усиновити дитину (усиновлювач).

Так, СК України передбачає, що «усиновленою особою може бути дитина». Відповідно до СК України, а також Закону України «Про охорону дитинства» визначено поняття «дитина». Таким чином, дитиною є особа, що не досягла 18 років, тобто не є повнолітньою, якщо вона не набула повноліття раніше, згідно з законом застосовуваним до неї [16]. І хоча ці нормативно-правові акти не зазначають мінімальної межі віку усиновленої дитини, однак Постанова Кабінету Міністрів України про «Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» №905 від 8 жовтня 2008 року, закріплює облік дітей, які можуть бути усиновлені та містить згадку про вік – два місяці. В переліку визначено, що на облік може бути взята дитина, яку протягом двох місяців після народження не забрали з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я [17].

Проте передбачається і можливість усиновлення вже повнолітньої особи, яка не має правового статусу дитини. Рішення про таке усиновлення, за нормами СК України, «приймається у судовому порядку, якщо усиновлена особа не має матері, батька, або була позбавлена їхнього піклування. У цьому разі суд бере до уваги сімейний стан усиновлювача, зокрема відсутність у нього своїх дітей, та інші обставини, що мають істотне значення» [15].

Аналізуючи чинне законодавство України, можна визначити, що передбачено усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме:

- 1) дитини-сироти, за наявності свідоцтва про смерть батьків;
- 2) дитини, батьки якої позбавлені батьківського права, визнані безвісно відсутніми або недієздатними;
- 3) дитини, батьки якої оголошені померлими;
- 4) дитини, батьки якої невідомі;
- 5) дитини, яку не забрали з пологового будинку або закладу охорони здоров'я (може бути усиновлена після досягнення нею двомісячного віку);

б) дитини, яку підкинули або яка була знайдена (може бути усиновлена після спливу двох місяців з часу її знайдення);

7) дитини, батьки якої надали письмову згоду на усиновлення, засвідчену нотаріусом.

Останній пункт фактично означає, що державою передбачена добровільна відмова батьків від виховання дитини. Тобто дитина може бути усиновленою, навіть якщо вона має одного або обох біологічних батьків, які надали згоду на усиновлення дитини іншими особами. Такий дозвіл держави можна вважати суто позитивним, оскільки дитина, яка б не отримала відповідної турботи та піклування від біологічних батьків, має змогу отримати її при усиновленні, та бути вихованою людьми, які виявили бажання до цього. Відповідно, підвищується шанс виховання дитини у щасливих сімейних відносинах.

СК України також містить спеціальну статтю щодо усиновлення братів та сестер. «Якщо на обліку для можливого усиновлення перебувають рідні брати та сестри, вони не можуть бути роз'єднані при їх усиновленні. За наявності обставин, що мають істотне значення, суд за згодою органу опіки та піклування може постановити рішення про усиновлення когось із них або усиновлення їх різними особами. Якщо усиновлення для дитини не є таємним, брат та сестра мають право знати про нове місце її проживання» - стаття 210 СК України [15].

За загальним правилом, усиновлення братів та сестер різними особами не допускається. Оскільки якщо таке усиновлення відбудеться, то фактично, брат та сестра, усиновлені різними особами, юридично перестають бути один одному братом чи сестрою. Законодавець намагається не допускати цього, оскільки якщо діти перебувають вже в усвідомленому віці та знають, що вони є родичами один для одного, розірвання їх стосунків може суттєво вплинути, в першу чергу, на психічний стан дітей. В іншому випадку, збереження таких родинних зв'язків пояснюється принципом гуманності.

Обставини, що мають істотне значення для роз'єднання таких дітей, визначаються виключно судом та можуть бути різноманітними. Але, на жаль, законодавством не закріплено жодного переліку істотних причин для

роз'єднання. Якщо оминати принцип гуманності, правило про не роз'єднання рідних братів та сестер також має негативну сторону. Оскільки, наважаючись на усиновлення, особа зазвичай прагне усиновити одну дитину, обов'язок в усиновленні двох чи трьох дітей одразу може призвести до відмови від усиновлення взагалі. Відповідно, шанс таких дітей бути усиновленими значно зменшується. Варто запровадити окрему програму щодо усиновлення рідних братів та сестер різними особами, передбачити можливість їх роз'єднання та особливий порядок, за яким брати та сестри можуть підтримувати зв'язок один з одним. Це допоможе збільшити кількість випадків усиновлення та зберегти сімейні відносини дитини з братом чи сестрою.

Однією з головних особливостей інституту усиновлення вважають чіткий та обмежений перелік осіб, які можуть бути усиновлювачами. СК України в ст. 211 та ст. 212 закріплює перелік осіб, які можуть та не можуть бути усиновлювачами, відповідно. Загальним правилом, усиновлювач має бути дієздатною особою, що досягнув двадцяти одного року на момент виявлення наміру усиновлення дитини. Це правило, однак, не стосується тих випадків, коли усиновлювачем є родич дитини.

Також передбачено, що має бути вікова різниця між усиновленою дитиною та усиновлювачем не менше як п'ятнадцять років. У випадку усиновлення повнолітньої особи, вікова різниця має становити не менше вісімнадцяти років. До 2011 року також існувала верхня межа вікової різниці, що становила не більше сорока п'яти років. Проте з приводу неконституційності такої межі навіть було відкрито справу N 1-4/2009 за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 211 Сімейного кодексу України (справа про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною) [18]. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вказував, що так вікове обмеження є дискримінаційним і обмежувало як права дитини на можливість бути усиновленою, так і права усиновлювачів. І хоча Конституційний Суд України на той момент (2009 р.)

прийняв рішення, що ці норми були конституційними, пізніше (2011 р.) Кабінет Міністрів України прийняв Постанову №1215, якою відмінив верхню межу вікової різниці.

І. І. Гемерлінг у роботі «Державна політика удосконалення нормативно-правової бази інституту усиновлення в Україні» зазначив, що відміна верхньої межі усиновлення певною мірою сприяла поновленню конституційних прав на усиновлення як дітей, так і усиновлювачів, та «усунуло дискримінаційну норму стосовно вікового цензу». На його думку, це також прибрало деяку перепону при усиновленні братів та сестер, оскільки якщо хоч у одного з них різниця у віці була більшою ніж 45 років, усиновлення обох дітей вважалось неможливим [19].

На практиці, існує рекомендація за якою має відбуватись «орієнтування» майбутнього усиновлювача на усиновлення дитини такого віку, щоб до моменту виходу усиновлювача на пенсію, дитина вже досягла повноліття. Ця рекомендація спрямована в першу чергу на гарантування інтересів дитини.

Усиновлювачами також може бути подружжя. «Якщо дитина має лише матір, вона не може бути усиновлена чоловіком, з яким її мати не перебуває у шлюбі, і навпаки; якщо такі особи проживають однією сім'єю, суд може постановити рішення про усиновлення ними дитини; якщо дитина має лише матір або лише батька, які у зв'язку з усиновленням втрачають правовий зв'язок з нею, усиновлювачем дитини може бути один чоловік або одна жінка» (ст. 211 СК) [15].

Переважне право на усиновлення дитини мають громадяни України: в сім'ї яких виховується дитина; які є чоловіком матері або ж, навпаки, дружиною батька дитини, яка усиновлюється; які усиновляють кількох дітей, що є братами чи сестрами; які є родичами дитини; подружжя. Це право закріплено у ст. 213 СК України [15].

Не зважаючи на положення ратифікованої Україною Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої), чинне законодавство України встановлює заборону на усиновлення дитини особам однієї статі. На жаль, в

Україні не легалізовано одностатеві шлюби. Якщо розглядати дане питання в рамках усиновлення, то цей фактор суттєво знижує можливість дітей бути усиновленими. За досвідом інших країн, в яких легалізовані одностатеві шлюби, такі подружжя найбільш націлені на усиновлення дитини, оскільки вони не можуть мати власних дітей, але мають бажання їх виховувати та побудувати міцну сім'ю.

Стаття 212 СК України визначає перелік осіб, які не можуть бути усиновлювачами. Це особи, що: «обмежені у дієздатності або визнані недієздатними; позбавлені батьківських прав, за умови що ці права не були поновлені; раніше були усиновлювачами (опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями) іншої дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним (було припинено опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу) з їхньої вини; перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері; зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами; не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу); страждають на хвороби, перелік яких затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я; є іноземцями, які не перебувають у шлюбі, крім випадків, коли іноземець є родичем дитини; були засуджені за злочини проти життя і здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також за злочини, передбачені статтями 148, 150, 150¹, 164, 166, 167, 169, 181, 187, 324, 442 Кримінального кодексу України, або мають непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення інших злочинів; за станом здоров'я потребують постійного стороннього догляду; є особами без громадянства; перебувають у шлюбі з особою, яка відповідно до пунктів 3-6, 8 і 10 цієї статті не може бути

усиновлювачем» [15]. Існує заборона бути усиновлювачем тим особам, чії інтереси будь-яким чином суперечать інтересам дитини.

Питання щодо заборони бути усиновлювачами особам, які раніше скоїли кримінальний злочин також можна розглянути з декількох сторін. Звичайно, зрозуміле бажання законодавця забезпечити дитині батьків, що не мають кримінальної історії та не схильні до вчинення злочинів і не схилятимуть та не використовуватимуть дітей для скоєння злочину. Однак, з іншого боку, уявімо ситуацію, коли особа у 18 років скоїла злочин, перебачений статтею 122 КК – вчинила умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження іншій людині, та була засуджена до позбавлення волі. Ця ситуація могла бути вчинена під рядом різних причин, наприклад, могла статися бійка між особами 18-ти років, виник конфлікт, що призвів до наслідків. Проте з плином часу, людина усвідомила свої помилки та більше не скоїла ні одного злочину. Але за положеннями 212 СК України, вона все одно не може бути усиновлювачем, оскільки дана стаття не передбачає виключень. Так само, другий з подружжя, що перебуває у шлюбі з особою, яка відповідно до зазначеної статті не має права бути усиновлювачем, також втрачає це право. Вважаю, що зазначена норма потребує розгляду у судовому порядку, оскільки кожна ситуація має бути повноцінно розглянута судом, це дозволить розширити можливість усиновлення.

Кількість дітей, яку може усиновити один усиновлювач, законом не обмежується.

Також передбачено право на таємницю перебування на обліку тих, хто бажає усиновити дитину, пошуку дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення та її розгляду, рішення суду про усиновлення. Це означає, що усиновлювач має право приховувати факт усиновлення від дитини, яка ним усиновлена, і вимагати нерозголошення цієї інформації особами, яким стало відомо про неї як до, так і після досягнення дитиною повноліття. Дане питання буде розглянуто у підрозділі 2.2 - «Проблемні питання, обумовлені таємницею усиновлення в Україні».

До прав особи, яка подала заяву про усиновлення, відносять і право бути записаною у Книзі реєстрації народжень матір'ю чи батьком дитини або повнолітньої особи; право змінити відомості про місце народження та дату народження дитини.

Обов'язками усиновлювачів є:

- особисто забрати дитину із закладу чи сім'ї, в якій вона виховується, в присутності представника служби у справах дітей після пред'явлення копії рішення суду про усиновлення;

- давати можливість представникам служби у справах дітей за місцем проживання усиновлювачів здійснювати контроль за цільовим використанням допомоги при усиновленні дитини;

- надавати можливість представникам служби у справах дітей за місцем свого проживання спілкуватися з дитиною та здійснювати нагляд за умовами її проживання і виховання;

- повідомляти про зміну місця проживання усиновленої дитини службу у справах дітей, яка здійснює нагляд за умовами проживання і виховання усиновленої дитини [15].

Отже, інститут усиновлення в першу чергу спрямований на захист прав та інтересів усиновленої дитини. Усиновлення є пріоритетним напрямком сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Сімейний Кодекс містить вичерпний перелік осіб, котрі можуть бути усиновлювачами для повноцінного захисту гарантій та прав дітей.

1.3. Особливості усиновлення в порівнянні з іншими формами сімейного виховання

На сьогоднішній день в Україні відсутній комплексний аналіз форм державної опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Зазвичай, вчені розглядають відмінності сімейних форм в

традиційному теоретичному аспекті, висвітлюючи лише певні нюанси сімейних форм для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Це є причиною того, що рівень наукових досліджень залишається низьким і не відповідає вимогам часу. А. Губанова розглядає усиновлення як найбільш бажану форму існуючих типів сімей для дітей [20, с. 8]. Н. Рудий приділяє особливу увагу опіці (піклуванню) у сімейних типах над дітьми та розглядає її як одну з основних сімейних форм, оскільки родинні зв'язки зберігаються [21, с. 88]. Проте С. Миколук у своїй роботі «Аналіз сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та її ефективності в Україні» наголошує, що це не зовсім правильна позиція, оскільки така форма розміщення не відповідає типовій сімейній моделі. Вона пропонує критично розглянути форми розміщення дітей та з'ясувати, чи всі вони мають право називатися «родиною» [22, с. 102].

Зобов'язання піклуватися про кожну сироту, відповідно до Конституції України, є відповідальністю держави [12]. Розміщенням таких дітей займаються органи опіки та піклування.

СК України у розділі IV містить п'ять способів влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Це є:

1. усиновлення (глава 18);
2. опіка і піклування над дітьми (глава 19);
3. патронат над дітьми (глава 20);
4. прийомна сім'я (глава 20¹);
5. дитячий будинок сімейного типу (глава 20²) [15].

Для встановлення особливостей усиновлення порівняно з іншими сімейними формами влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, варто розглянути різні критерії:

- 1) поняття кожної з сімейних форм влаштування дітей;
- 2) суб'єкти та їх обов'язки;
- 3) процес встановлення сімейної форми та хто виносить рішення про таке встановлення;

- 4) сімейні відносини;
- 5) підстави припинення.

Незважаючи на загальноприйняту назву «сімейні форми», що насправді означає освіту дітей у сім'ї, кожна з цих форм відрізняється одна від одної як з юридичної, так і з організаційної причини. Щоб зрозуміти принципову різницю, доцільно розглянути всі форми сімейного влаштування дітей. Влаштуванню в сім'ю підлягають тільки ті діти, яким офіційно надано статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування.

Безумовно, найкращою з усіх існуючих форм розміщення дітей у сім'ї є усиновлення дитини, яка внаслідок усиновлення має права рідної дитини усиновлювача. Тільки така форма влаштування відповідає всім існуючим «інтересам дитини» і позбавляє дитину статусу сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування. Усиновлення створює між усиновлювачами та дитиною взаємні обов'язки та права, передбачені Сімейним кодексом України для дітей та їхніх біологічних батьків. Це означає, що усиновлення є особливою формою захисту дитини, яка встановлює стосунки між дитиною та людьми, які не є його власними батьком чи матір'ю. Важливо також, щоб усиновлення дало дитині справжню сім'ю. Враховуючи вищевикладене, С. Миколюк вважає за необхідне легалізувати поняття «інтереси дитини» як таке, що виключає пріоритет інтересів усиновлювачів до інтересів дитини [22, с. 102].

Головне в усиновленні - це створення умов для повноцінного розвитку дитини, навчання дитини, підготовка до самостійного життя та праці. Важливо, що з моменту усиновлення дитини вона набуває особистої власності та немайнових прав усиновленої дитини (у подальшому житті та серед його дітей та онуків) та усиновлювача (включаючи його близьких родичів за народженням).

Як зазначено в підрозділі 1.2 цієї роботи, усиновлення, за загальним правилом, встановлюється над неповнолітньою особою. А усиновителем має право бути дієздатна особа віком не молодша 21 року. Водночас усиновлювач має бути старшим від дитини, яка усиновлюється, не менш ніж на п'ятнадцять

років. Рішення про встановлення усиновлення виносить суд. Відповідно, таке рішення надає усиновлювачеві права і накладає на усиновлювача обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у такому ж обсязі, який мають батьки щодо рідної дитини. Однією з головних підстав для відміни чи скасування усиновлення є коли таке усиновлення суперечить, в першу чергу, інтересам дитини, та не забезпечує їй сімейного виховання; якщо дитина страждає на недоумство, психічну чи іншу тяжку невиліковну хворобу, про що усиновлювач не знав і не міг знати на час усиновлення; якщо між усиновлювачем і дитиною склалися, незалежно від волі усиновлювача, стосунки, які роблять неможливими їхнє спільне проживання і виконання усиновлювачем своїх батьківських обов'язків. Проте важливим моментом є той факт, що скасування усиновлення забороняється після досягнення дитиною повноліття.

Найпоширенішою формою влаштування в Україну дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, є опіка. Українське законодавство визначило, що опікун або піклувальник призначається в основному із сім'ї, родичів дитини: наприклад, бабуся і дідусь, дядько чи тітка дитини. Таким чином, дитина виховується в сімейному середовищі, зберігаючи кровні зв'язки. Деякі науковці вважають, що таку форму влаштування дитини слід називати саме опікою, а не сім'єю. Оскільки сімейні форми влаштування передбачають наявність батьків (батька, матері). Однак існує виняток опікунської сім'ї, коли опікун не є родичем дитини. Тоді опіку слід розглядати як прообраз прийомної сім'ї [22, с. 103].

Встановлення опіки чи піклування – це, по суті, є влаштуванням дитини у сім'ю громадян України, які за загальним правилом вже знаходяться у сімейних або родинних стосунках з дитиною, над якою встановлюється опіка. Опіка може бути встановлена над дитиною, що не досягла 14 років, а піклування встановлюється в період з 14 до 18 років. При встановленні опіки чи піклування, за дитиною зберігається статус дитини-сироти чи дитини,

позбавленої батьківського піклування, і така дитина отримує всі соціальні виплати.

Прийомною вважається сім'я, яка добровільно бере на себе виховання дитини та спільно проживає з нею. Існує обмеження щодо кількості дітей. Так, в одну прийомну сім'ю дозволяється взяти від однієї до чотирьох дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування. Але загальна кількість дітей, як рідних, так і прийомних, не має перевищувати п'ять осіб. Між органом опіки та піклування та прийомними батьками повинна бути підписана угода про обов'язки та відповідальність за спільне проживання, освіту та утримання дітей у сім'ї усиновителів. Питання прийомної сім'ї врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю» від 26 квітня 2002 року № 565 [23].

За положеннями постанови Кабінету Міністрів України «Про дитячий будинок сімейного типу» від 26 квітня 2002 року № 564 [24]: «дитячий будинок сімейного типу є окремою сім'єю, де батьки є вихователями. Такий тип сім'ї створюється за бажанням подружжя або однієї особи, яка не перебуває у шлюбі». Фактично, ця сім'я забезпечує виховання та спільне проживання з не менш як п'ятьма дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, що вважаються вихованцями. Загальна кількість дітей у такій родині не може перевищувати 10 осіб (включаючи власних дітей батьків-вихователів). Дитячий будинок сімейного типу створюється з метою забезпечити дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, належне виховання та сімейне оточення. Улаштування дітей до дитячого будинку сімейного типу можливе лише на підставі рішення органу опіки та піклування, яке передбачає взаємні обов'язки та обов'язки сторін. Однак такий тип відносин мало нагадує сім'ю, і більше схожий з інтернатною установою виховання дітей.

Можна зазначити, що створення прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу забезпечують існування умов, наближених до стандартного сімейного оточення та життя. Але як і у випадку з опікою та піклуванням, за

дітьми під час перебування у прийомній сім'ї чи дитячому будинку сімейного типу зберігається статус сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Ці діти користуються усіма соціальними благами; держава виділяє щомісячні соціальні пільги, а одному з прийомних батьків чи вихователів виплачується грошове зобов'язання.

На погляд С. Миколук, ці форми піклування про дітей-сиріт не можна називати сімейними, оскільки вони, на відміну від усиновлення та опіки, є тимчасовими і не несуть юридичних зобов'язань після розірвання договору (рішення) про спільне проживання, навчання та утримання дітей-сиріт та дітей позбавлений батьківського піклування. Вона зазначає, що прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу слід віднести до інтернатів сімейних форм навчання (міні-інтернат). Дитина, яка залишилася без піклування батьків, може тимчасово влаштуватися за рішенням органу опіки та піклування в установи для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Поміщення дитини в такий заклад не звільняє державні установи від обов'язку продовжувати роботу щодо реалізації прав дитини в сім'ї [22, с. 104].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів №148 «Про Деякі питання здійснення патронату над дитиною» від 16 березня 2017 року [25]: «патронат над дитиною - це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин. Основним завданням патронатного вихователя є забезпечення належного виховання дитини, яка передається в його сім'ю». Призначенням патронатних сімей є утримання та виховання дітей, які потребують спеціального кваліфікованого догляду [26, с. 164]. Відповідно до умов СК України, термін перебування дитини у патронатній сім'ї становить максимально від трьох до шести місяців [15].

Найбільш поширена форма патронатного виховання – це соціальний патронат над сім'єю, яка опинилася в критичному стані. Причини такого критичного стану можуть бути доволі різноманітними: хвороба батьків, їх розлучення, інші травмуючі ситуації. Тобто мова йде про тимчасове

влаштування дитини в іншу сім'ю. У цей час із біологічною родиною ведеться відповідна робота, спрямована на усунення тих обставин, які спричинили відповідний конфлікт в сім'ї [27].

Патронатна сім'я має створюватися як спеціалізована послуга для дитини та її сім'ї в період кризи і, зокрема, як складова механізму термінового реагування на жорстоке поводження з дитиною. На думку Р.В. Падуна, патронат відрізняється від інших форм сімейного виховання тим, що: до патронатної сім'ї мають прийматися не лише діти, які залишилися без батьківського піклування, але й діти, які проживають у сім'ях своїх батьків, але перебувають у несприятливих для них умовах; діти повинні проживати у патронатній сім'ї не більше, ніж 6 місяців; права й обов'язки щодо дитини мають розподілятися між патронатним вихователем та уповноваженим органом; патронатну сім'ю повинні створювати лише подружжя, один з якого має бути працівником спеціального закладу (уповноваженого органу) й отримувати заробітну плату [28, с. 86-88].

Як висновок, чинне законодавство передбачає наступні напрями соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: усиновлення, опіка та піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок виховного типу та патронат. Автор погоджується з думкою С.Миколюк [22], що усиновлення є найбільш пріоритетною формою з-поміж інших та найбільш підходить до поняття «сімейної форми», оскільки передбачає повноцінні сімейні відносини між усиновленою дитиною та усиновлювачами, в тому числі на юридичному рівні. Визнаючи головні особливості усиновлення, що відрізняють його від інших сімейних форм влаштування дітей, варто згадати:

1. Правовий статус дитини. Так, головною відмінністю усиновлення є те, що дитина набуває прав рівних до рідної дитини усиновлювачів, а усиновлювачі отримують законодавчо закріплені права й обов'язки батьків. Між ними виникають юридично закріплені сімейні відносини. З моменту усиновлення припиняються особисті та майнові права й обов'язки між

усиновленою дитиною та її біологічними батьками, а також іншими родичами та виникають взаємні особисті немайнові та майнові права й обов'язки між усиновленою дитиною та усиновлювачами, а також їхніми родичами.

Інші сімейні форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не передбачають виникнення сімейних відносин за законом. За дітьми зберігається відповідний статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування А особи, які виявили бажання встановити опіку/піклування/патронат/взяти дитину в прийомну сім'ю чи в будинок сімейного типу залежно від форми влаштування називаються опікунами/піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями та є законними представниками дітей на підприємствах, в установах і організаціях без спеціальних на те повноважень [29].

2. Термін перебування дитини в сім'ї. Усиновлення це постійна форма влаштування дитини у сім'ю. З моменту проведення усиновлення усиновителі набувають постійних прав та обов'язків як батьки дитини, а усиновлена ними дитина, відповідно, прав і обов'язків дитини відносно своїх батьків. Інші сімейні форми влаштування (опіка/піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу та патронат) є тимчасовими – дитина перебуває в сім'ї або на вихованні до моменту повернення в біологічну сім'ю, або до моменту усиновлення, або до моменту досягнення нею повноліття, в залежності від того, що наступить раніше [30]. Термін перебування дитини на вихованні патронатно сім'ї за загальними умовами не може перевищувати шість місяців.

3. Кількість дітей. На відміну від інших форм влаштування дітей у сім'ю, усиновлення законодавчо не обмежує кількість дітей, яку може усиновити одна сім'я чи особа. Порівняно з прийомною сім'єю, яка може взяти на виховання від однієї дитини до чотирьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; дитячим будинком сімейного типу – передбачено виховання не менш ніж п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (загальна кількість дітей, включно з рідними, у такій сім'ї не може перевищувати десяти осіб) [27]; патронат встановлюється одночасно лише над

дітьми (не залежно від їхньої кількості), які є братами-сестрами або до влаштування під патронат проживали в одній родині.

В даному випадку, вважаю необхідним створити роз'яснення щодо кількості дітей, яких може усиновити одна особа. Законодавчо не передбачено жодних обмежень, але фактично неможливо уявити собі ситуацію за якої одна особа могла б усиновити п'ять або більше дітей. Це в першу чергу суперечить принципу, за якого має бути захищено права та інтереси дітей. При усиновленні, одним із документів, які мають подати кандидати в усиновлювачі є довідка, де зазначено рекомендацію щодо кількості дітей, яких може усиновити заявник. Однак така кількість встановлюється виключно на розсуд соціального працівника, виходячи з умов життя заявника; і має існувати розумна межа для кількості можливих усиновлень за один раз однією особою або подружжям.

4. Вимоги до осіб, які приймають дітей. Перелік вимог до кандидатів в усиновлювачі є досить широким, в той час як прийомними батьками та батьками-вихователями можуть бути особи повнолітні дієздатні особи. Водночас влаштування дітей в прийомну сім'ю та дитячий будинок сімейного типу проводиться з урахуванням віку прийомних батьків та батьків-вихователів, щоб на час досягнення обома прийомними батьками (батьками-вихователями) пенсійного віку всі діти досягли повноліття. У разі досягнення пенсійного віку кимось з прийомних батьків (батьків-вихователів) час перебування дітей визначається за віком молодшого з батьків [30]. Вимогою до патронатного вихователя є досягнення повноліття та проходження спеціального курсу. Однак у всіх зазначених сімейних формах влаштування дітей, не можуть бути усиновлювачами/опікунами чи піклувальниками/прийомними батьками/вихователями особи, перелічені у ст. 212 СК України.

5. Процедура оформлення. Різниця полягає в тому, який орган розглядає документи та ухвалює остаточне рішення про передання дитини в сім'ю:

- рішення про усиновлення ухвалює суд;

- рішення про створення прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу ухвалюється головою районної державної адміністрації або виконкому міської ради;

- рішення про встановлення опіки чи піклування ухвалюється районною, районною в м. Києві держадміністрацією, виконавчим органом міської, районної в місті ради, сільської, селищної ради [30];

- патронат встановлюється за допомогою укладання договору між органом опіки та піклування та патронатним вихователем.

6. Соціальні виплати. Державою виділяється фінансування на утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Допомога при усиновленні дитини станом на 2020 рік призначається у розмірі – 41280,0 грн. Виплата допомоги здійснюється одноразово у сумі 10320,0 грн., решта – по 860,0 грн. протягом 36 місяців. Державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, призначається в грошовій формі батькам-вихователям на кожну дитину- вихованця і прийомним батькам на кожну прийомну дитину [31].

Тобто, усиновлення має ряд певних особливостей, що притаманні лише цьому інституту. Але в першу чергу, інститут усиновлення покликаний забезпечити захист прав та інтересів дитини та турботу про неї.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

У розділі «Історичні аспекти та загальна характеристика усиновлення» було розглянуто становлення інституту усиновлення у світі та на теренах України, проаналізовано чинне законодавство та виявлено проблемні моменти стосовно існуючих норм законодавства у сфері усиновлення.

Так, висловлено думку, що необхідно роз'яснити та переглянути питання усиновлення братів та сестер. Оскільки чинним законодавством зазначено, що роз'єднання братів та сестер можливо лише за рішенням суду та за наявності істотних умов, вважаю, що доцільним буде узагальнення судової практики та роз'яснення випадків можливого роз'єднання братів та

сестер. Також необхідно створити умови, за яких роз'єднані брат та сестра зможуть підтримувати зв'язок, спілкуватись, додати одним з обов'язків усиновлювачів проведення регулярних зустрічей між братами та сестрами для збереження сімейних відносин між ними та відсутності психічної чи моральної травми при роз'єднанні. Доцільним є створити окремий документ, що передбачав би усі нюанси роз'єднання братів та сестер при усиновленні.

Також у розділі зазначається, що необхідно конкретизувати кількість дітей, яких можливо усиновити однією особою чи подружжям за одне усиновлення. Оскільки законодавець визначає кількість дітей, яку можливо усиновити, як необмежену, однак, мають існувати розумні межі. Так, вважаю необхідним надання роз'яснення з цього питання. Встановлення чіткої кількості дітей, яких можна усиновити не є правильним рішенням, оскільки це буде порушувати права дітей на усиновлення, проте встановлення меж кількості усиновлення однією особою за один раз, створення узагальненої практики є необхідним першочергово для захисту прав усиновлених дітей.

Також, перегляду потребує обмеження щодо осіб, які не можуть бути усиновлювачами. Наприклад, зазначення щодо осіб, які скоїли злочин проти життя та здоров'я, закріпленому у Кримінальному Кодексі України. Значної уваги потребує вивчення всіх обставин, за яких було скоєно злочин. Оскільки це також обмежує права осіб, які бажають усиновити дитину та дітей, які можуть бути усиновленими.

Можна дійти висновку, що не зважаючи на постійний розвиток інституту усиновлення в Україні, деякі положення все ще потребують значної уваги та перегляду.

Висловлюється думка, що усиновлення є найбільш пріоритетною формою з-поміж інших та найбільш підходить до поняття «сімейної форми», оскільки передбачає повноцінні сімейні відносини між усиновленою дитиною та усиновлювачами, в тому числі на юридичному рівні.

РОЗДІЛ II. ПІДСТАВИ, ПРОЦЕДУРА ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ УСИНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Порядок оформлення, правові наслідки та актуальні проблеми процедури усиновлення в Україні

На сучасному етапі розвитку державності Україна стоїть на шляху входження до Європейського Союзу, що передбачає імплементацію європейських стандартів і підходів до забезпечення прав дітей. Стратегія Ради Європи з прав дитини (2016 – 2021 рр.) визначає основні напрями з цих питань. Так, в Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р., метою визначено «забезпечення послідовної імплементації положень Конвенції ООН про права дитини та розбудови ефективної системи захисту прав та інтересів дитини» [32].

Основними джерелами, які містять норми щодо порядку оформлення усиновлення в Україні є Сімейний Кодекс України 2002 р., Цивільний Процесуальний Кодекс України 2004 р., Постанова Кабінету Міністрів України про «Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» №905 від 8 жовтня 2008 року, Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами справ, пов'язаних із позбавленням батьківських прав, поновленням батьківських прав, усиновленням, установленням опіки та піклування над дітьми» від 11 грудня 2008 року, Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» від 30 березня 2007 року.

Відповідно до ст. 215 СК України та п. 21 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» № 905 від 8 жовтня 2008, ведеться облік осіб, що виявили бажання до усиновлення

дитини і є громадянами України, які проживають на території України, які проживають поза її межами, та іноземців, що бажають усиновити дитину, яка проживає на території України. Такий облік здійснюється службою у справах дітей.

Першим кроком для усиновлення дитини громадянином України є звернення з письмовою заявою про взяття його (або їх якщо це подружжя) на облік кандидатів в усиновлювачі до служби у справах дітей за місцем проживання. Така заява може бути написана в присутності працівника служби у справах дітей та засвідчена ним. У разі коли один з подружжя не може особисто з'явитись до служби у справах дітей для написання заяви, його заяву, засвідчену нотаріально, може подати інший з подружжя - дружина або чоловік [33].

Зазначена вище Постанова вказує, що разом із заявою мають бути додані наступні документи: «копія паспорта; довідка про заробітну плату за останні шість місяців або копія декларації про доходи за попередній календарний рік, засвідчена органом державної податкової служби; копія свідоцтва про шлюб (якщо заявники перебувають у шлюбі); висновок про стан здоров'я кожного заявника; засвідчена нотаріально письмова згода другого з подружжя на усиновлення дитини (у разі усиновлення одним з подружжя), якщо інше не передбачено законодавством; довідка про наявність чи відсутність судимості для кожного заявника, видана органом внутрішніх справ за місцем проживання заявника; копія документа, що підтверджує право власності або користування житловим приміщенням» [17].

Якщо усиновити дитину збирається лише один із подружжя, кожен з подружжя окремо має додати висновок про стан здоров'я та довідку про наявність чи відсутність судимості.

Якщо до заяви було додано усі зазначені в Постанові документи, така заява вважається поданою; витребування у заявників додатково інших документів не дозволяється.

Отримавши заяву, служба у справах дітей має протягом 10 робочих днів: перевірити усі документи на відповідність до вимог чинного законодавства; провести бесіду із заявником(-ами); скласти акт обстеження житлово-побутових умов заявника(-ів); розглянути питання про можливість заявника(-ів) бути усиновлювачами та на базі отриманої інформації підготувати відповідний висновок. Якщо висновок буде позитивним, заявник(-и) стають на облік кандидатів в усиновлювачі [17].

З висновком служби у справах дітей заявнику(-ам) повертаються «пронумеровані, прошнуровані, скріплені печаткою та завірені підписом керівника (заступника керівника) служби у справах дітей документи, подані кандидатами в усиновлювачі, із зазначенням служби у справах дітей, в якій вони перебувають на обліку, та облікового номера». Такий висновок є дійсним протягом одного року з дати видачі і може бути продовжений, але не більше як на один рік [17].

Після того, як заявник став на облік кандидатів в усиновлювачі, він має право (поки він перебуває на обліку) отримувати від служби у справах дітей постійну та актуальну інформацію про дітей, які можуть бути усиновлені. Така інформація також розміщується в засобах масової інформації, та на офіційних веб-сайтах державних структур. Ця інформація може містити фотокартку дитини, відомості про її вік та стать, наявність чи відсутність братів та сестер (у разі наявності – інформація про них), правові підстави для усиновлення, відомості про стан здоров'я, форма влаштування дитини.

Служба у справах дітей після ознайомлення з інформацією про дитину та виявленям кандидатом відповідного бажання на знайомство, видає направлення для знайомства з дитиною до служби у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини. Відповідно до п. 58 Постанови: «Строк дії направлення становить 10 робочих днів від дати видачі. У разі потреби строк дії направлення може бути продовжений органом, який його видав, але не більш як на 10 робочих днів. Направлення видається особисто кандидатам в усиновлювачі під розписку» [17]. Проте такий термін дії направлення також

можна вважати, як одну з сучасних проблем процедури усиновлення. Для повноцінного встановлення контакту з дитиною, побудови відносин та взаємоадаптації (особливо, якщо дитина є старшого віку), потрібно значно більше часу. На такі відносини іноді потребуються не те що місячний, але і річний термін.

У разі усиновлення дитини прийомними батьками, батьками-вихователями, опікуном або піклувальником, в сім'ї яких виховується дитина, або родичами дитини, направлення для знайомства з дитиною не видається [34].

Організацією знайомства між кандидатами в усиновлювачі та дитиною займається служба у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини. Якщо після знайомства та встановлення контакту з дитиною у кандидатів в усиновлювачі з'являється бажання усиновити цю дитину, вони мають звернутися до служби у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини із заявою про бажання усиновити дитину. Така заява має бути складена українською мовою відповідно до вимог чинного законодавства.

Відповідно, після отримання відповідної заяви служба у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини протягом 10 робочих днів має:

- з'ясувати чи є згода від дитини на усиновлення (якщо така згода є необхідною);
- підготувати проект висновку про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини [35, с. 19].

Відповідно до п. 73 Постанови: «керівник дитячого або іншого закладу, в якому проживає (перебуває) дитина чи особа, у якої проживає дитина, за запитом служби у справах дітей, до якої звернулися кандидати в усиновлювачі із заявою про бажання усиновити дитину, подає цій службі такі документи: копію свідоцтва про народження дитини; документи, які підтверджують, що дитина може бути усиновленою; повідомлення закладу охорони здоров'я або навчального закладу, в якому перебуває дитина, про згоду на її усиновлення (за наявності засвідченої нотаріусом згоди батьків на усиновлення дитини, згода

закладу охорони здоров'я або навчального закладу, в якому виховується дитина, не надається); висновок про стан здоров'я, фізичний та розумовий розвиток дитини; акт про знайомство кандидатів в усиновлювачі з дитиною. Копії зазначених документів, засвідчуються підписом керівника та скріплюються печаткою закладу» [17].

Кандидат в усиновлювачі має право ознайомитись з особою справою дитини, отримати актуальну інформацію про неї та ознайомитись з її медичною карткою. Обов'язками кандидата є дотримання вимог законодавства України у сфері усиновлення, а також рекомендацій фахівців при встановленні контакту з дитиною.

Цікавим є питання підготовки кандидатів в усиновлювачі до усиновлення. На прикладі США можна проаналізувати необхідність такої підготовки. Так, етап підготовки кандидата в усиновлювачі включає в себе перевірку відповідними органами кандидатів в усиновлювачі, так званий "home study" та проходження кандидатами відповідних тренінгів [36, с. 164].

"Home study" це дослідження життя кандидата в усиновлювачі, що проводиться ліцензованим соціальним працівником та складається зі збору та подання особистих документів усиновлювача; кожен член сім'ї проходить співбесіду з уповноваженою собою; відбуваються візити соціального працівника в будинок, де проживають кандидати; перегляд попередніх кримінальних історій/скарг на жорстоке поводження з дітьми; характеристика кандидата в усиновлювачі від людей, які його знають [37]. Співбесіди мають на меті допомогти соціальному працівникові познайомитися з кандидатом та зрозуміти мотивацію усиновлення. Оцінюватись також можуть такі речі, як стиль виховання, готовність до усиновлення та загальна особистість кандидата. Таким чином, відбувається перегляд особистого життя кандидата для встановлення факту наскільки можливо створити гарні умови життя для дитини та сім'ї в цілому. Суди використовують це дослідження для оцінки того, чи існує стабільне середовище для проживання в сім'ї.

Одним із етапів підготовки кандидата є проходження спеціального навчання або тренінгу (20-30 годин). Оскільки існують ситуації, характерні лише для усиновителів та прийомних сімей, таке навчання є необхідним. Навчання має менше спільного з тим, як навчити кандидатів в усиновлювачі бути батьками, а більше з тим, як боротися з певними ситуаціями, які можуть виникнути. Такі курси також надають відповіді на будь-які запитання, які можуть виникнути у кандидатів [38].

Таким чином, курси потрібні для готовності кандидатів в усиновлювачі вирішувати емоційні та психологічні проблеми дітей; допоможе встановити реалістичні очікування щодо усиновлення та навчитися використовувати ресурси як у власній родині, так і поза нею [36, с. 165].

Донедавна законодавство України не передбачало обов'язку кандидатів проходити курси перед усиновленням. Проте в 2019 році Міністерством соціальної політики України було запроваджено прозорішу процедуру усиновлення в Україні завдяки новій програмі навчання кандидатів в усиновлювачі, запровадженню довідки про вжиття вичерпних заходів щодо влаштування дитини в сім'ю громадян України та проходження курсу підготовки з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [39]. Зміни були внесені Постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року «Про внесення змін до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» [17].

Таке навчання є безкоштовним та триває 32 години. По його закінченню видається довідка, яка засвідчує проходження курсу і готовність кандидатів стати усиновлювачами. В ній вказується кількість дітей, їх стать та вік, рекомендації щодо можливості усиновлення. По суті, ця довідка є остаточним документом в пакеті, який подається всіма заявниками до суду – інстанції, яка приймає остаточне рішення щодо усиновлення [39].

Відповідно до ст. 225 Сімейного кодексу України [15], «усиновлення вважається здійсненим у день набрання чинності рішенням суду про усиновлення».

При розгляді справ про усиновлення (удочеріння) дітей в Україні, суд, в першу чергу, повинен виходити з інтересів дитини, тому детально вивчаються всі обставини, що мають істотне значення, зокрема: стан здоров'я та матеріальне становище усиновителя, його сімейний стан та умови проживання, ставлення до виховання дитини; мотиви усиновлення. Крім того, береться до уваги особистість дитини і стан її здоров'я, відносини з потенційним усиновлювачем [40, с. 352].

Після того, як рішення суду про усиновлення набрало чинності усиновителям необхідно звернутись до відділу реєстрації актів цивільного стану за місцем свого проживання або за місцем складання актового запису про народження дитини для внесення відповідних змін до актового запису про народження та одержання повторного свідоцтва про народження дитини [41].

Відповідно до ст. 232 СК України, «правовими наслідками усиновлення є те, що з моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими її родичами за походженням. При усиновленні дитини однією особою ці права та обов'язки можуть бути збережені за бажанням матері, якщо усиновлювачем є чоловік, або за бажанням батька, якщо усиновлювачем є жінка. Якщо після смерті одного з батьків дитини або розірвання шлюбу з особою, визаною судом недієздатною, другий з батьків дитини вступив у повторний шлюб і його дружина, чоловік у повторному шлюбі бажають усиновити дитину, баба, дід дитини з боку того з батьків, хто помер або визнаний недієздатним, рідні брати, сестри дитини мають право подати до суду заяву про збереження між ними та дитиною, яку усиновлюють, правового зв'язку» [15].

Факт розірвання відносин дитини з біологічними батьками шляхом встановлення нових відносин з усиновлювачами викликає питання і деяких

науковців. Так, І.І. Гемерлінг акцентує увагу на тому, що дитина фактично втрачає можливість спадкування майна та житла біологічних батьків, особливо якщо за законодавством усиновлення є таємним [19].

Хоч процедура усиновлення не зовсім проста, але вона покликана захистити інтереси дитини, та обрати гарних майбутніх батьків. Процедура затягується на етапі прийняття рішення в суді. Додатково ускладнювати процес може відсутність зареєстрованого шлюбу у подружжя, адже вони можуть проживати разом, бути пов'язані спільним побутом, але не мати реєстрації та свідоцтва про шлюб. Аби уникнути травмування психіки дитини, суддя детально вивчає обставини кожного випадку усиновлення [42].

Батьки, які усиновлюють дитину стикаються з різними проблемами, в тому числі дуже важко знайти спільну мову з дитиною. Тому вважаю необхідним створення спеціальних відділів з фаховими працівниками у сфері психології, педагогіки та соціальних працівників, до яких усиновлювач міг би звернутись у будь-який час з проханням допомогти вирішити ситуацію, що виникла у його сімейних відносинах з усиновленою дитиною[43]. Це допоможе вирішити можливі конфлікти та забезпечити гарні відносини між дитиною та усиновлювачами.

Існує також проблема в тому, що не всіх дітей, які знаходяться в дитячих будинках чи інших формах сімейного влаштування можливо усиновити. Це пов'язано з тим, коли батька немає, матір не позбавлена батьківських прав, але знаходиться в місцях відбування покарання. Тому, в даному випадку у дитини фактично відсутня сім'я, але її не можуть усиновити інші батьки і в цьому, у певному роді є порушення прав дитини на повноцінну сім'ю [44].

Велику роль відіграє допомога вихованцям інтернату з боку пересічних громадян. Кожен може привезти іграшки, солодощі та привітати зі святом. Проте, у разі, якщо навіть не має бажання усиновити дитину, можливо просто допомогти дитині з житлом (влаштувати у гуртожиток), запропонувати роботу, допомогти зі вступом в освітній заклад [45]. Можливо, якщо б за невелику допомогою дітям-сиротам, громадян України надавали певні пільги, то

бажаючих допомогти було б більше. Подібне практикують у зарубіжних країнах. Наприклад у Празі, надають знижку в оренді житла студентам, які допомагають сиротам та пенсіонерам (відвідують заклади тощо) [46].

Отже, інститут усиновлення має багато нюансів та проблем, які можливо вирішити на державному рівні. Та, в першу чергу, бажаючі усиновити дитину повинні чітко дотримуватись процедури усиновлення, адже прийняте рішення має велике значення для дитини та батьків.

2.2. Таємниця усиновлення в Україні: проблеми правового регулювання та співвідношення з морально-етичними питаннями

Право на таємницю усиновлення є одним з найбільш суперечливих питань, що турбують міжнародну спільноту. Існуюча практика усиновлення націлена на захисту кожного члена тріади усиновлення (усиновленої дитини, усиновлювачів, та біологічних батьків дитини). В Сполучених Штатах Америки, наприклад, таємниця усиновлення в першу чергу допомагає зберегти анонімність та конфіденційність біологічних батьків дитини. Ця практика підтримала концепцію, згідно з якою усиновлювачі повинні встановлювати стосунки з усиновленою дитиною без занепокоєння з приводу небажаного втручання членів сім'ї дитини, яка народилася. В Україні таємниця усиновлення націлена більше на збереження віносин між усиновлювачами та усиновленою дитиною. Часто наголошується, що збереження цієї таємниці захищає усиновлених дітей від потенційно тривожних фактів про їхніх родичів та/або психологічної плутанини, яка може виникнути внаслідок будь-яких тривалих стосунків з їхніми родинами.

Але з кожним роком все більшого розголосу бере напрям, прихильники якого вказують, що таємниця усиновлення є неправомірною з приводу самих усиновлених дітей. Адже відомості про власне коріння, про історію свого походження є надзвичайно важливим для становлення їхньої особистості. Саме тому постає питання наскільки доцільним є режим таємниці усиновлення.

Чинним законодавством не визначено поняття права на таємницю усиновлення. Загалом, правом на таємницю усиновлення є право на захист персональних даних у сфері сімейних відносин з початку процедури усиновлення та до моменту розголошення відомостей про усиновлення, для дотримання гарантованих прав суб'єктів усиновлення, з метою зміцнення сім'ї та для забезпечення стабільних та гармонійних умов життя усиновленої дитини та усиновителів.

Деякі науковці, зокрема Савченко Л. А. та Шевченко Т.В. розуміють таємницю усиновлення як сімейну таємницю – тобто сукупність інформації, якою володіють лише члени сім'ї та, як виняток, спеціально уповноважені особи через виконання ними своїх повноважень щодо окремих аспектів сімейного життя, розголошення якої може призвести до заподіяння значної шкоди її носіям [47, с. 122].

Якщо розглядати право на одержання інформації щодо усиновлення як одержання відомостей про усиновлення, то згідно ст. 228 СК це буде означати одержання відомостей від осіб, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення, що в свою чергу, за наявності факту вжиття заходів щодо забезпечення таємниці усиновлення з боку усиновлювача, є злочином. Якщо ж розглядати право на одержання інформації про усиновлення як повідомлення щодо факту усиновлення, то ч.3 ст. 226 СК потребує нового формулювання. Так, ця норма звучала б наступним чином: „особа, яка була усиновлена, має право після досягнення нею 14 років дізнатися від усиновлювача, що вона є усиновленою” [48, с. 85].

В СК України закріплено що особа має право на таємницю перебування на обліку тих, хто бажає усиновити дитину, пошуку дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення та її розгляду, рішення суду про усиновлення. Також, визначено, що дитина, яка усиновлена, має право на таємницю, в тому числі і від неї самої, факту її усиновлення. До того ж, особа, яка була усиновлена, має право після досягнення нею чотирнадцяти років на одержання інформації щодо свого усиновлення [15].

Інформація про усиновлення дитини є конфіденційною інформацією. Це означає, що на розповсюдження такої інформації існує пряма заборона (без згоди усиновлювача до досягнення дитиною повноліття). В теорії, це необхідно для захисту самої дитини, її біологічних батьків та усиновителів від ризику, що хтось може використовувати цю інформацію з метою матеріальної вигоди або заподіяти моральну шкоду дитині та родині. У Латвії розголошення таємниці усиновлення проти волі усиновлювача вважається злочином, а Кримінальний Кодекс Латвії передбачає за це покарання. Тобто, держава зобов'язана розслідувати та карати несанкціоноване розголошення інформації про усиновлення [49].

В Україні також передбачено кримінальну відповідальність за порушення таємниці усиновлення. У ст. 168 Кримінального Кодексу України вказано наступне: розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя) – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років. Те саме діяння, вчинене службовою особою або працівником медичного закладу, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі чи по роботі, або якщо воно спричинило тяжкі наслідки, - карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого [50].

Забезпечення таємниці усиновлення в теорії є запорукою для успішних відносин усиновленої дитини та усиновителів. Проте наразі існує безліч дискусій з приводу доцільності збереження таємниці, в першу чергу, від дитини. Аналізуючи положення ст. 226 та 227 СК України, можна дійти висновку, що чинне законодавство України виділяє два типи таємниці усиновлення: таємниця усиновлення від дитини; таємниця усиновлення від сторонніх осіб.

Таємниця усиновлення від дитини покликана на побудування міцних сімейних зв'язків між дитиною та усиновлювачами. Вважається, що сприйняття дитиною себе як рідної дитини своїх батьків грає важливу роль у емоційному та психологічному плані. І, навпаки, знання про те, що дитина усиновлена, особливо на ранніх етапах, може заважати побудові відносин. Так, дитина може сприймати усиновлювачів як чужих людей, оскільки вони не є рідними «по крові», образитись на них за те, що її усиновлено; це вплине на розвиток спілкування, дитина може стати замкнутою. У більшості випадків, якщо усиновлена дитина знає, що її усиновили, це стає поштовхом для пошуку біологічних батьків та історії свого походження. Тому доречно розповідати таку інформацію, коли дитина буде у свідомому віці, та зможе осмислено поставитися до ситуації. Проте навіть в такому випадку, реакція дитини може бути неочікуваною. Вважаю за потрібне усиновлювачам залучати психолога до роботи з усиновленими дітьми, для отримання кваліфікованих порад, нагляду за станом дитини та задля найкращого сприйняття дитиною отриманої інформації.

Збереження таємниці усиновлення є запорукою успішного входження дитини в сім'ю на правах рідної. На практиці існують ситуації, коли для психіки дитини значно кращим знати з самого початку, що вона усиновлена, ніж коли вона узнає про це від сторонніх осіб, — саме тоді може виявитися неможливим її подальше виховання [51, с. 19]. Однак, заперечувати доцільність збереження таємниці усиновлення можна тільки в окремих випадках — якщо дитині відомо про усиновлення, тобто коли таємниці не існує. Таємниця усиновлення пов'язана з секретом і для оточуючих. Цілком зрозуміло, що якщо такий секрет є, то є й таємниця і її необхідно охороняти. Важко уявити ситуацію, за якої усиновлювач без особливих причин повідомляв би кожного про те, що дитина не рідна для нього, навіть якщо усиновлений про це знає. Практика свідчить про небажання усиновлювачів, які прийняли в свою сім'ю, наприклад дитину-підлітка, розголошувати цей факт, оскільки сторонні особи по-різному оцінюють відносини між усиновлювачем і усиновленим і можуть

негативно вплинути на них. Тут підключається моральний фактор — як правило, ні дитина, ні усиновлювач не зацікавлені в тому, щоб оточуючі знали про факт усиновлення. З огляду на висловлене можна сказати, що таємницю усиновлення можна зберегти відносно власне дитини при усиновленні її в ранньому віці. В інших же випадках її зберігають від оточуючих [52, с. 306].

К. М. Глиняна, аналізуючи стан сімейного законодавства щодо таємниці усиновлення та проводячи порівняльну характеристику з іноземними країнами, зазначає, що в країнах з розвинутою та сталою правовою системою питання таємниці визначається досить своєрідно — таємницю усиновлення взагалі не визначають як ознаку усиновлення. Наприклад, французький цивільний кодекс не містить згадки про таємницю усиновлення. Німецьке цивільне уложення (далі - НЦУ), в свою чергу, забороняє збирання та розголошення відомостей про усиновлення. Відомості, які можуть сприяти розкриттю факту усиновлення та його обставин, не можуть збиратися та розголошуватися без згоди усиновлювача та дитини, за винятком випадків, коли внаслідок особливих обставин цього вимагають суспільні інтереси (п. 1 § 1758 НЦУ). Уложення не дає переліку, навіть примірного, суспільних інтересів, які можуть вимагати розголошення таємниці усиновлення, оскільки в кожному конкретному випадку ці інтереси можуть дуже різнитися між особою [53, с. 106].

Сполучені Штати Америки передбачають два типи усиновлення: відкритий (“opened”) та закритий (“closed”). Відкритий (“opened”) тип усиновлення - це форма усиновлення, при якій біологічна сім'я та сім'я усиновлювачів мають доступ до різного ступеня особистої інформації один одного та мають можливість контактувати. Хоча відкрите усиновлення є відносно новим явищем на Заході, воно є традиційною практикою багатьох азійських суспільств, особливо Південної Азії, протягом багатьох століть. Наприклад, в індуїстському суспільстві відносно поширена ситуація, коли бездітна пара усиновила другого сина брата чоловіка, коли бездітна пара не має надії народити власну дитину [54].

Закрите усиновлення ("конфіденційне" чи "таємне" усиновлення) - це процес, за допомогою якого немовля усиновлюється іншою родиною, а записи біологічних батьків (батьків) є "закритою" (таємною) інформацією. Часто біологічного батька не реєструють навіть у оригіналі свідоцтва про народження. Усиновлення старшої дитини, яка вже знає своїх біологічних батьків, не може бути закритим або таємним. Конфіденційність записів фактично заважають усиновленому та біологічним батькам знайти або навіть щось знати одне про одного. Міжнародна асоціація усиновлених (The International Association of Adopted People) не підтримує жодної форми закритого усиновлення, мотивуючи це тим, що закрите усиновлення шкодить психологічному добробуту усиновленої дитини [55, с. 144].

Головним аргументом прихильників відкритого типу усиновлення, тобто відсутності таємниці усиновлення, є посилання на міжнародні конвенції з прав дитини. Кожна дитина має мати право на те, щоб дізнатись інформацію про себе, про власне коріння та особистість біологічних батьки. Прихильники такої точки зору вказують, що незнання цієї інформації заважає ставленню особистості як такої, та є несправедливим щодо їх прав.

Більшість людей, які прагнуть відновити зв'язок з біологічними батьками, роблять це з емоційних причин. Проте багато людей через це і глибше відчують гнів чи зраду, хочуть знати причину, чому їх покинули. Саме для уникнення такого типу конфронтації закони так часто прагнуть захистити особистість біологічних батьків. Біологічні батько чи мати, які відбудували своє життя, часто відчують сором або відчуття невдачі, адже побоюючись наслідків зміни свого життя, віддають свою дитину на усиновлення [56]. Таємниця усиновлення захищає не тільки біологічних батьків усиновленої дитини, але і саму дитину.

Закрите усиновлення останніми роками все частіше критикується як несправедливе як до усиновленого, так і до його або її біологічних батьків. Деякі люди вважають, що надання особистості батьків дитини буквально

статусу державної таємниці є грубим порушенням прав людини. З іншого боку, біологічна мати, можливо, бажала секретності через обставини зачаття дитини.

Практично у всіх випадках рішення усиновлювачів залежить від того, як повідомити дитину про усиновлення та в якому віці це робити, якщо взагалі повідомлювати.

Складність такого типу усиновлення включає відсутність генетичної історії хвороби, що може бути важливим для профілактики захворювань. Часто цього не давали під час усиновлення, а історія батька, як правило, мало відома навіть матері.

Деякі усиновлювачі також можуть рідше враховувати можливість того, що вони роблять щось не так, і звинувачувати спадковість дитини. Батьки можуть навіть несприятливо порівняти свою усиновлену дитину з майже ідеальною генетично пов'язаною "фантазійною" дитиною. Це дозволяє їм звинувачувати звичайні проблеми, з якими стикаються всі батьки, у нібито «дефектних» генах їхньої дитини. Це призводить до того, що могло бути легко вирішуваною проблемою, а натомість залишається невирішеним у сім'ях з усиновленими дітьми, можливо, навіть супроводжуючись жорстоким поведінням з дітьми [57, с. 148].

На позиціях збереження таємниці усиновлення виступають такі країни як: Аргентина, Болгарія (при повному усиновленні), Іспанія, Литва, Польща, Російська Федерація, Хорватія. Проте, не дивлячись на те, що більшість країн законодавчо врегульовують питання щодо таємниці усиновлення, законодавство ряду країн, наприклад, Королівства Бельгії, не містить жодної вказівки щодо зазначеного інституту [58, с. 83].

Актуальним також залишається питання щодо процедури отримання усиновленою особою інформації про її усиновлення. Відповідно до СК України, а саме ч 2 ст. 228, відомості про усиновлення видаються судом лише за згодою усиновлювача, а в разі його смерті – за згодою органу опіки та піклування.

Але спостерігаючи за існуючою практикою існування таємниці усиновлення, можна дійти висновку, що доцільність норм, що забезпечують таємницю усиновлення, підтвердилась [58, с. 190]. Ці норми повинні захищати, в першу чергу, інтереси як усиновителів, так і усиновленої дитини.

Таким чином, з метою зміцнення сім'ї усиновителів як соціального інституту та забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку Верховна рада України на законодавчому рівні визначила правовий режим таємниці усиновлення [59]. Але попри кардинально різні бачення, не можна висловити чіткої думки щодо питання доцільності таємниці усиновлення. Найбільш «привабливим» варіантом є адаптація сучасного законодавства більшості країн, що не передбачають таємницю усиновлення, до норм країн, де передбачений вибір «відкритого» чи «закритого» типу усиновлення.

2.3. Міжнародне усиновлення: актуальні питання

Усиновлення дитини є пріоритетним та актуальним питанням повсякчас для будь-якої держави. Особливий інтерес та дискусії викликає усиновлення дітей іноземними громадянами. Міждержавне усиновлення – є самостійним інститутом міжнародного приватного права, головним завданням якого є надання дітям, що залишились без батьківського піклування, сімейних умов та довгоочікуваних батьків. Тобто, міждержавне усиновлення є підставою для виникнення сімейних відносин як юридичного акту за участю іноземного громадянина [60].

Вимоги, необхідні для початку процесу міжнародного усиновлення, можуть різнитися залежно від країни усиновителя (батьків). Наприклад, хоча більшість країн вимагають від майбутніх усиновлювачів отримання схвалення на усиновлення, у деяких країнах таке схвалення може бути надано вже після самого усиновлення. Часто "сиротою" є дитина, чия родина, в якій дитина народилася, дала згоду на усиновлення. Деякі описують дитячі будинки як

"ясла" або "дитячі будинки", оскільки в багатьох випадках батьки дітей не погоджувались на усиновлення своїх дітей. Нерідкі випадки, коли батьки тимчасово віддають дитину в «ясла», коли вони стикаються з бідністю чи працюють, або хочуть скористатися можливостями освіти в такому дитячому будинку [61]. Оскільки дитячі будинки часто забезпечують освіту, вони функціонують більше як субсидований інтернат. [62]

Потенційні кандидати в міжнародні усиновлювачі чекають отримання направлення на дитину, що часто означає очікування, поки хтось із цих батьків дітей у дитячих будинках дасть згоду на усиновлення. Хоча бюрократію часто звинувачують у повільному процесі усиновлення дитини, часто виною тому, що попит на дітей у менш розвиненому світі перевищує пропозицію. Старший радник з питань захисту дітей при ЮНІСЕФ Александрія Юстер стверджує, що міжнародне усиновлення зараз більше стосується пошуку дітей для батьків першого світу (розвиненого світу), ніж пошуку будинків для дітей [63]. Сьюзен Бісселл, також з ЮНІСЕФ, заявила, що не виступає проти міжнародного усиновлення, але вважає, що бажано, щоб покинутих дітей забирали назад їхні біологічні сім'ї, і радить урядам надавати невеликі грошові заохочення сім'ям, які готові це зробити [64].

У Сполучених Штатах зазвичай першим етапом процесу є вибір ліцензованого агентства з усиновлення або адвоката, з яким буде працювати. Кожне агентство або адвокат прагне співпрацювати з різними країнами, хоча деякі зосереджуються лише на одній країні. Згідно з правилами Гаазької конвенції про усиновлення (міжнародний договір, що стосується питань усиновлення), усиновлення або адвокат повинні бути акредитовані урядом США, якщо країна дитини також є учасником Гаазької конвенції [65]. Якщо країна дитини не є учасницею, тоді Гаазькі правила не застосовуються, і слід дотримуватись конкретного законодавства країн та усиновлювачів батьків [66].

Підготовлене досьє, яке містить велику кількість інформації про майбутніх усиновлювачів, необхідно надати країні, в якій перебуває дитина. Зазвичай це включає фінансову інформацію, попередню перевірку, відбитки пальців, огляд

домашнього середовища соціальним працівником, звіт лікаря усиновлювачів про стан їх здоров'я та іншу допоміжну інформацію. Знову ж таки, вимоги будуть сильно варіюватися в різних країнах і навіть у різних регіонах у великих країнах. Після заповнення досьє передається відповідним органам у державі дитини для ознайомлення [67, с. 237].

Після перегляду досьє та схвалення майбутніх батьків на усиновлення, вони прирівнюються до рідної дитини (за винятком деяких країн, таких як Індія, яка не дозволяє "співставлення" дитини по крові з майбутніми батьками). Батькам, як правило, надсилають інформацію про дитину, таку як вік, стать, історія здоров'я тощо. Це зазвичай називають рекомендацією. Дата подорожі, як правило, надається пізніше у більшості випадків усиновлення. Однак деякі країни можуть також вказати дату поїздки під час направлення, інформуючи батьків, коли вони можуть поїхати на зустріч з дитиною, та підписати будь-які додаткові документи, необхідні для прийняття направлення. Деякі країни, наприклад, Казахстан, не дозволяють направлення на батьківщину, поки майбутній батько не здійснить до країни першої поїздки. Це називається "сліпим" направленням [68, с. 174].

Залежно від країни, батькам, можливо, доведеться здійснити більше однієї закордонної поїздки, щоб завершити судовий процес. Деякі країни дозволяють проводити дитину до батьківщини усиновлювачів, а усиновителі не зобов'язані виїжджати до країни своєї усиновленої дитини.

Зазвичай після цього з'являється кілька вимог, таких як оформлення документів, щоб зробити дитину законним громадянином країни усиновлювачів або повторно усиновити їх. Крім того, може знадобитися один або декілька візитів соціального працівника (або "після розміщення") - або агентством з працевлаштування, що використовується усиновлювачами, або законодавством країни, з якої усиновлена дитина. У Сполучених Штатах громадянство автоматично надається всім дітям, народженим в іноземних державах, коли принаймні один усиновлювач є громадянином США, відповідно до Закону про громадянство дитини від 2000 року. Залежно від обставин

усиновлення, надання громадянства відбувається після прийняття дитини в США іммігрантом або усиновлення дитини в межах батьківської юрисдикції [69].

Джерелами регулювання цього питання в Україні є акти внутрішнього законодавства України (ст. 283-287 СК, ст. 310-314 ЦПК, ст. 69 Закону України "Про міжнародне приватне право" від 23.06.2005, Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей затверджений Постановою КМ України від 08 жовтня 2008 р.) і міжнародні акти, ратифіковані Україною (Декларація прав дитини 1959 р., Конвенція про права дитини 1989 р., Декларація про соціальні та правові принципи стосовно захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі на виховання та їх усиновленні на національному і міжнародному рівнях 1986 р., Європейська конвенція "Про усиновлення дітей (переглянута)" від 27 листопада 2008 р.).

За загальним правилом, передбаченим статтею 213 СК [15] «переважне перед іншими право на усиновлення дитини мають громадяни України. Дитина може бути усиновлена іноземцем, якщо не виявилось громадянина України, який бажав би її усиновити або взяти на виховання до себе в сім'ю».

Усиновлення іноземцями провадиться за умови забезпечення дитині прав в обсязі не меншому, ніж це встановлено законами України. За усиновленою дитиною зберігається громадянство України до досягнення нею вісімнадцяти років. Вона має право на збереження своєї національної ідентичності відповідно до Конвенції про права дитини, інших міжнародних договорів [70].

Якщо усиновлювач не є громадянином України, для усиновлення дитини, яка є громадянином України, потрібен дозвіл центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, направляє в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, запит до Міністерства внутрішніх справ України стосовно перевірки іноземців, що усиновлюють дитину, яка є громадянином

України, на наявність або відсутність компрометуючої інформації в правоохоронних органах інших держав та Генеральному секретаріаті Інтерполу.

Адоптація іноземцем дитини, здійснена у відповідних органах держави, на території якої проживає дитина, є дійсною за умови попереднього одержання дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей.

Таке усиновлення здійснюється на загальних підставах та якщо не виявилось громадянина України, який бажав би усиновити або взяти на виховання до себе в сім'ю цю дитину.

Усиновлення іноземцями дитини, яка є громадянином України і проживає на її території, здійснюється в декілька етапів.

Прийнявши доручення на ведення справи про усиновлення, адвокат має уважно вивчити умови життя і виховання дитини, взаємовідносини між нею та потенційними усиновлювачами. На стадії підготовки справи про усиновлення до розгляду в суді адвокат має допомогти своєму клієнтові-заявникові зібрати передбачені законодавством України документи, перевірити, чи було запитано думку дитини (ч. 1 ст. 218 СК). При веденні справи про усиновлення адвокат надає суду докази того, що саме його довіритель може створити дитині кращі умови для життя та виховання. У разі відмови суду в усиновленні дитини заявником адвокат може написати апеляційну скаргу.

Загальні вимоги до міждержавного усиновлення [71]:

1. Усиновлення дитини, яка є громадянином України, іноземцями провадиться, якщо були вичерпані всі можливості щодо передачі дитини під опіку, піклування, на усиновлення чи виховання в сім'ї громадян України.

2. Відповідно до п. 9, ч. 1, ст. 212 СК України, іноземні громадяни, які не перебувають у шлюбі, не можуть бути усиновлювачами, крім випадків, коли іноземець є родичом дитини. При цьому згідно ч. 3, ст. 211 СК України, усиновлювачі, які перебувають у шлюбі між собою, не можуть бути однієї статі.

3. Усиновлювачем дитини може бути дієздатна особа віком не молодша двадцяти одного року, за винятком, коли усиновлювач є родичом дитини. Усиновлювачем може бути особа, що старша за дитину, яку вона бажає усиновити, не менш як на п'ятнадцять років.

4. Переважне право серед інших іноземців на усиновлення дитини, яка є громадянином України, мають громадяни держав, які уклали міжнародні договори з Україною про усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

5. Іноземці, які бажають усиновити дитину, що проживає в Україні, подають документи до Департаменту захисту прав дітей та усиновлення Міністерства соціальної політики України.

6. Іноземцям надається інформація про дітей, які проживають (перебувають) в дитячих або інших закладах незалежно від форми власності та підпорядкування закладу, та досягли віку п'яти років і більше року перебувають на централізованому обліку.

Інформація про дітей, які менше року перебувають на централізованому обліку, а також дітей, які не досягли віку п'яти років, надається іноземцям, якщо кандидат в усиновлювачі є родичом дитини, дитина страждає на хворобу, внесену до затвердженого МОЗ переліку захворювань, кандидати в усиновлювачі бажають усиновити усіх рідних братів і сестер в одну сім'ю, якщо хоча б один з них досяг віку п'яти років і більше року перебуває на обліку в Міністерстві соціальної політики України.

7. Згода дитини на усиновлення, якщо така згода, враховуючи вік та розвиток дитини, була потрібна.

Не зважаючи на загальні правила міждержавного усиновлення дитини, для громадян кожної іноземної країни є свої особливості даної процедури, які обумовлені положеннями національного законодавства країни їх громадянства або нормами міжнародних договорів, які не ратифіковані Україною та не віднесені до системи її національного законодавства.

Так, існують відповідні правила усиновлення дитини іноземним громадянином, та проблеми, які можуть виникнути на шляху до усиновлення. Серед основних правил, встановлених чинним законодавством України, можна виділити наступні:

1) Першочерговий пріоритет на усиновлення дитини мають українці. Тобто, усиновлення дитини іноземцем стане можливим з моменту вичерпання всіх можливостей влаштувати дитину в сім'ю українців.

2) Переважне право серед іноземців на усиновлення дитини, що є громадянином України, мають іноземні громадяни, що є родичами цієї дитини; перебувають у шлюбі; є громадянами держав, котрі уклали з Україною договір про надання правової допомоги.

3) Дитина може бути усиновлена іноземцем, якщо вона перебуває не менш як один рік на обліку в Мінсоцполітики та досягла п'яти років (ч. 2 ст. 283 СК України). Проте ст. 283 СК також містить виключення з цього правила.

4) Усиновлення іноземцями провадиться за умови забезпечення дитині прав в обсязі не меншому, ніж це встановлено законами України. За усиновленою дитиною зберігається громадянство України до досягнення нею вісімнадцяти років. Вона має право на збереження своєї національної ідентичності відповідно до Конвенції про права дитини, інших міжнародних договорів [11].

Проте одним із найбільш дискусійних питань при усиновленні дитини іноземцем, є питання контролю за дотриманням прав усиновленої дитини після вивезення її закордон. Відповідно до Сімейного кодексу України, обов'язки щодо контролю за дотриманням прав усиновлених дітей за кордоном покладаються на відповідні консульські установи, які мають вести облік усиновлених дітей в кожній країні та здійснювати нагляд за дотриманням їх прав до досягнення ними повноліття. При цьому, консульські установи не завжди можуть належним чином виконувати їх. Інші іноземні держави такі обов'язки покладають на акредитовані агентства, які контролюються

державними органами [72, с. 226]. Так, виникає питання захисту дітей від насилля у сім'ї, в першу чергу, та від порушення інших її прав. Відсутність чіткого та ефективного нагляду за дотриманням прав та благополуччя дитини є одною з найбільших проблем сучасного інституту міжнародного усиновлення.

До того ж, значно ускладнюється процес повернення дитини назад в Україну, в разі якщо все ж було встановлено грубе порушення її прав після усиновлення. Так, наприклад, якщо країна, в якій перебуває усиновлена дитина, за власним національним законодавством дозволяє подвійне громадянство та наділить усиновлену дитину громадянство своєї країни, – може виникнути істотна колізія.

Додаткові проблеми, з якими стикаються особи, які усиновлюють на міжнародному рівні, можуть включати мовні бар'єри, особливі проблеми зі здоров'ям, питання про вік дитини та культурні проблеми [73].

Мовні питання. Якщо усиновлена дитина є трохи старшою від немовля та говорить принаймні деякі слова рідною мовою, в ідеалі один або обоє усиновлювачів мають розмовляти з дитиною рідною мовою. Сім'я може брати додаткові уроки з вивчення мови, щоб дозволити дитині зберегти мову своєї культури.

Якщо дитина розмовляє своєю рідною мовою і взагалі не володіє англійською, сім'я усиновлювачів повинна буде почати навчати дитину основним словам для спілкування. Можливо, використовуючи послуги професійного вчителя або перекладача, щоб зробити процес поступовим. Усиновлювачі мають знати, що затримки навчання, пов'язані з мовою, можуть траплятися залежно від віку дитини на момент усиновлення. Через те, як розвивається мозок людини, мови легко та спонтанно засвоюються в дитинстві, але пізніше їх стає набагато складніше вивчати. Тому для оволодіння новою мовою дітей старшого потрібно набагато більше часу та зусиль, ніж у іншому випадку. Хоча проблеми з оволодінням мовою важко вирішити, вони не є нездоланими [73].

У усиновлених дітей можуть бути особливі потреби у догляді за здоров'ям та проблеми, які потребують професійної уваги. Бувають випадки, коли діти не отримували належного харчування чи уваги в інституційному середовищі, де вони мешкали, та/або контактували з іншими дітьми, які хворіли [73]. Тому усиновлювачі повинні відвідати лікаря одразу після усиновлення дитини, щоб перевірити її стан здоров'я.

Культурні питання. Поведінка та переконання, які відповідають культурі місця походження дитини, можуть сприяти деяким проблемам адаптації дітей при міжнародному усиновленні. Можливо, дітей навчали культурним чи релігійним віруванням та поведінці, які відповідають країні народження, але які можуть розглядатися як недоречні в контексті країни, в яку усиновили дитину. Наприклад, деякі країни вчать дітей, що зневажливо дивитись іншим в очі під час бесіди, тоді як саме протилежне очікується в Сполучених Штатах, де розмова без будь-якого зорового контакту вважається неповажною. Батьки можуть допомогти полегшити перехід своєї дитини в нове культурне середовище, дізнавшись якомога більше про країну і культуру країни походження дитини та своєї країни, чітко розповісти дитині про відмінності. Можливе залучення спеціалістів, що допоможуть вивчити відповідну інформацію.

Беручи до уваги, що усиновлення є досить важливим питанням та має низку проблемних моментів, вважаю, що в першу чергу законодавство України потребує вдосконалення в частині захисту прав усиновленої іноземцем дитини, процедури повернення її назад в Україну в разі грубого порушення прав; та введення постійного та ефективного моніторингу ситуації.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

У розділі «Підстави, процедура та правові наслідки усиновлення в Україні» було розглянуто процедуру усиновлення, що регламентована законодавством України. Наголошено, що етап прийняття рішення в суді

суттєво затягує процес усиновлення. Додатково ускладнювати процес може відсутність зареєстрованого шлюбу у подружжя.

Акцентовано увагу на тому, що на законодавчому рівні в Україні закріплено термін 10 днів для направлення на ознайомлення з дитиною. Проте цей термін є надзвичайно малим. Для повноцінного встановлення контакту з дитиною, побудови відносин та взаємоадаптації (особливо, якщо дитина є старшого віку), потрібно значно більше часу. На такі відносини іноді потребуються не те що місячний, але і річний термін. Тому доцільно переглянути положення Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» № 905 від 8 жовтня 2008, та збільшити термін знайомства кандидатів в усиновлювачі та дитиною.

Проаналізовано питання підготовки кандидатів в усиновлювачі. Створення чіткої системи курсів потрібно для готовності кандидатів в усиновлювачі вирішувати емоційні та психологічні проблеми дітей; це допоможе встановити реалістичні очікування щодо усиновлення та навчитися використовувати ресурси як у власній родині, так і поза нею. Тому проходження таких курсів має бути одним із вирішальних моментів при прийнятті рішення про усиновлення дитини.

Проведено аналіз режиму таємниці усиновлення в Україні та порівняння з іншими країнами. Не зважаючи на окремі позиції щодо доцільності введення режиму таємниці усиновлення, беззаперечним фактом є те, що розголошення такої таємниці може суттєво вплинути на психіку дитини. А тому необхідним є створення комплексної програми від фахівців у області психології та педагогіки, що надавала б рекомендації усиновлювачам щодо того, як правильно повідомити дитині відповідно інформацію, щоб не травмувати її та відносини у сім'ї.

Проаналізовано інститут міжнародного усиновлення та виокремлено загальні вимоги. Серед актуальних проблем даного інституту визначено відсутність чіткого та ефективного нагляду за дотриманням прав та

благополуччя дитини, що викликає низку питань, в першу чергу про стан дитини та її подальшу долю. А тому необхідно створити чітко врегульований орган та норм законодавства, що передбачатиме контроль за дотриманням прав усиновлених дітей.

РОЗДІЛ III. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ІНСТИТУТУ УСИНОВЛЕННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

3.1. Зарубіжний досвід правового регулювання усиновлення

На міжнародному рівні створена та функціонує інституційна система, що забезпечує захист прав дитини, в тому числі і при міждержавному усиновленні, що свідчить про формування міжнародного механізму реалізації норм у сфері міждержавного усиновлення. Однак такий механізм не може бути ефективним, якщо він не підкріплюється дієвим національним механізмом реалізації міжнародно-правових норм, що пов'язано, в тому числі, з проблемою співвідношення і взаємодії міжнародного та внутрішньодержавного права [74, с. 195].

В Англії не існувало інституту усиновлення до 1926 року, коли вимоги суспільного життя змусили змінити консервативне право та прийняти революційний на той час Закон про усиновлення дітей. [75, с. 187]. Цим кроком фактично було здійснено перехід від безумовного пріоритету батьківських прав на дитину до можливості обмеження цих прав у інтересах дитини. Наразі законодавством передбачено досить значний перелік обставин, що дозволяють компетентним органам передавати дитину на усиновлення без згоди батьків.

Як і в Україні, в Англії усиновлювачем може бути особа старше 21 року. Верхньої вікової межі не існує. Обмежень щодо статусу стосунків також немає: люди можуть усиновити, якщо вони одинокі, одружені, перебувають у цивільному партнерстві, живуть як одружена пара або якщо вони є партнером особи, яка усиновила дитину.

Усиновлення у Великобританії не обмежується громадянами Великобританії, але:

- майбутній усиновлювач (або їхній партнер, якщо це пара) повинен мати постійний визначений дім у Великобританії;

- майбутній усиновлювач (та їхній партнер, якщо це пара) повинен проживати у Великобританії принаймні один рік до подання заяви про усиновлення [76].

Першим кроком є зв'язок з агенцією з усиновлення, яка входить до складу місцевої ради, або є добровільною агенцією з усиновлення, щоб дізнатись про конкретний процес усиновлення. Агентство зустрінеться з майбутнім усиновлювачем/батьками, і це призведе до офіційної заяви про усиновлення. Після отримання офіційного клопотання про усиновлення агенцією воно, як правило, запрошує майбутніх усиновлювачів/родичів на низку занять, які мають на меті надати поради щодо ефективного усиновлення.

Наступним кроком є серія візитів соціального працівника, який оцінить придатність усиновлювачів/батьків, після чого проводиться поліцейська перевірка. Потім трьом суддям потрібно буде надати особисті довідки і пройти повне медичне обстеження.

Оцінка кандидатів в усиновлювачі буде надіслана незалежній комісії з усиновлення. Вони можуть задати додаткові питання перед тим, як подати рекомендацію до відомства, яке потім прийме рішення про придатність усиновлювачів. Якщо відомство схвалить усиновлення, усиновителі будуть перенаправлені до Реєстру усиновлення для Англії, Національної служби усиновлення Уельсу або Реєстру усиновлення Шотландії [76].

Якщо відомство відмовляє у поданні заяви, майбутні усиновлювачі можуть їх оскаржити в письмовій формі або подати заявку до Незалежного механізму розгляду для Англії та Уельсу або Інспекції з догляду за Шотландією. Або вони можуть знову звернутися до іншого агентства. Загальний процес затвердження зазвичай займає від шести до восьми місяців [76].

В США кожен штат має власні правила регулювання інституту усиновлення. Наприклад, у Законі штату Міннесота 1951 року законодавець перш за все намагався забезпечити інтереси усиновлювачів, оскільки передбачав можливість відмови від дитини на підставі її неповноцінності, що була визначена як оціночне поняття. У 1975 році цей Закон був скасований,

що створило гарантії для реалізації основної мети усиновлення – забезпечення інтересів дитини [77, с. 13]. Сучасне законодавство штату є більш прогресивним за попереднє законодавство та більш детально врегулює відносини з усиновлення [78].

У США усиновлення – це процес створення законних відносин між батьками та дітьми між дитиною та батьками, які не були автоматично визнані батьками дитини при народженні.

Хоча більшість усиновлень стосуються неповнолітніх дітей (віком до 18 років), усиновлення також можливе для дорослих. Усиновлення в США можуть бути як внутрішніми, так і міжнародними. Внутрішні усиновлення можуть бути організовані як через державний орган, агентство з усиновлення, так і самостійно [79]. У США існують такі типи усиновлення, як: усиновлення членами родини; через систему патронатного виховання; міжнародне усиновлення; приватне усиновлення (це усиновлення, яке було організовано самостійно без участі державного органу.).

У Німецькому цивільному уложенні взагалі як такого визначення терміну «усиновлення» немає, зазначено лише, що усиновлення допустиме, якщо воно йде на благо дитини і слід чекати, що між усиновлювачем та дитиною виникнуть такі ж відносини як між батьками та дітьми [80, с. 127]. Мета усиновлення сформульована у ст. 1741 Цивільного уложення Німеччини [81]: «Усиновлення дитини допустиме, якщо воно служить її благу і слід очікувати, що між усиновлювачем і дитиною виникнуть відносини, характерні для батьків та дітей» [82, с. 436].

У Франції усиновити дитину спільно може подружжя (одружені більше двох років, не важливо якщо усиновлювачами будуть особи однієї статі чи різної статі). Їм обом повинно бути щонайменше 28 років, якщо вони не перебувають у шлюбі більше двох років. Однак партнери у цивільному партнерстві та неодружені пари не можуть усиновлювати спільно (усиновлювачем може бути лише один із партнерів або один із членів пари).

Не спільно усиновити може будь-яка особа (будь то чоловік чи жінка) віком не менше 28 років. Однак, якщо особа перебуває у шлюбі, вона повинна мати згоду другого з подружжя [83].

Усиновлювач повинен бути принаймні на 15 років старшим за дитину, яку бажає усиновити, однак суддя може допустити винятки, якщо різниця у віці менша.

У Франції, усиновити можна:

- дитину, яка перебуває під піклуванням [pupilles de l'Etat] (діти невідомого або встановленого батьківства, сироти без сім'ї) за адміністративною згодою;
- дитину, яку за судовим рішенням позбавлена батьківського піклування;
- дитину, чий батько та мати (або сімейна рада під головуванням судді з питань опіки та піклування, якщо у дитини більше немає батьків), дали свою згоду, наприклад, у нотаріально засвідченому документі [83].

Крім того, для повноцінного усиновлення дитина повинна:

- бути віком до 15 років (у певних випадках до 20 років);
- особисто дали свою згоду на усиновлення, якщо вона віком понад 13 років;
- повинна прожити принаймні півроку в будинку усиновлювача.

За винятком випадків усиновлення в сім'ї (усиновлення дитини одного з подружжя іншим з подружжя, племінника тощо), особи, які бажають усиновити дітей у Франції, повинні мати згоду Міністерства соціального захисту дітей (ASE), підпорядкованого президенту Генеральної ради їх адміністративного відділу [83].

Отримавши згоду, майбутні усиновлювачі повинні подати заяву з проханням усиновити дитину до регіонального суду місця проживання. Рішення заноситься до реєстру актів цивільного стану за місцем народження дитини та згадується у сімейній книзі обліку (livret de famille).

Законодавство Франції передбачає два типи усиновлення: повне усиновлення та просте усиновлення. Повне усиновлення остаточно розриває стосунки біологічних батьків та дитини (за винятком випадків усиновлення

дитини одного з подружжя іншим з подружжя). У цьому випадку усиновлений має нові стосунки батьків та дітей, які замінюють попередні.

Просте усиновлення створює нові стосунки батьків та дітей між усиновлювачем та усиновленим. Але це не розриває стосунків батьків та дитини між усиновленими та їх родиною: ці відносини співіснують [83].

У багатьох країнах Арабського Сходу (ОАЕ, Саудівська Аравія тощо) усиновлення дітей здійснюється у мізерних масштабах. Причина навіть не в заборонах, а в морально-психологічних установках і нормах моралі, котрі не допускають можливості відмови від дитини – дитина, що залишилась без батьківського піклування, обов'язково буде виховуватися у сім'ї родичів [84, с. 28]. Єдиною мусульманською країною, де допускається усиновлення є Туніс. В решті країн існує інститут «прийому» або «притулку», згідно з яким подружжя зобов'язується прийняти дитину і надати їй необхідну допомогу, однак така дитина не може прийняти прізвище родини та претендувати на спадок.

Багато країн вимагають від прийомних батьків та/або уповноважених організацій надавати звіти впродовж одного-двох років після всиновлення (Болівія, Кіпр, Латвія, Литва). Деякі країни вимагають надання звітів до досягнення дитиною повноліття (Ефіопія, Казахстан). Проте на практиці державам досить складно забезпечити виконання цієї вимоги.

У Америці є така практика як Open Adoption (відкрите усиновлення). Пара, в якій вже є діти, і вона не зможе виховати ще одну дитину, заявляє до відповідних органів, що хоче дитину, яка повинна в них народитися, віддати до іншої сім'ї на усиновлення (тобто з якихось причин не готова її виховувати: немає грошей, погане здоров'я або подружжя просто розуміє, що не може приділяти дитині достатньо сил та уваги). Після народження оформлюються папери й дитина виїжджає до нової сім'ї одразу з пологового будинку. У подальшому обидві сім'ї можуть підтримувати певні стосунки [84, с. 48].

Взагалі в ряді зарубіжних країн важливу роль при здійсненні процедури усиновлення відіграють так звані Агентства з усиновлення. Саме на них, які

створені і фінансуються державою, покладається обов'язок пошуку альтернативних родин для забезпечення усиновлення дитини, врахування всіх особливостей усиновлення, допомога при оформленні документації та її перевірка, представництво в суді у справах про усиновлення, подальший контроль та нагляд за дотриманням прав усиновлених дітей [85, с. 88].

У контексті даного питання слід зазначити, що на сьогодні ряд європейських країн, як і Україна, не легалізували одностатеві шлюби та усиновлення дітей особами однієї статі. Зокрема, законодавство Республіки Польща, як і законодавство України, визначає поняття шлюбу виключно як союз чоловіка і жінки [86, с. 97].

В Португалії максимальний вік усиновленого - 15 років на момент подання офіційного клопотання про усиновлення до суду. Однак діти можуть бути усиновлені до 18-річного віку, якщо дитина не була оголошена повнолітньою, або вона вже є усиновленою дитиною одного з подружжя до 15 років [87].

Мінімальний вік для усиновлення дитини відсутній. Однак біологічна мати може не давати згоди на усиновлення до досягнення дитиною шести тижнів.

Усиновлювачами можуть бути як самотні особи, так і гетеросексуальні та одностатеві пари.

Згідно з Цивільним кодексом, пара, яка бажає усиновити спільно, може зробити це лише у тому випадку, якщо вони є подружжям.

Пари, одружені щонайменше чотири роки, не розлучені ні за законом, ні фактично, можуть усиновити спільно, якщо обоє з подружжя старше 25 років. Самотні особи можуть усиновити, якщо їм більше 30 років, або старше 25 років, якщо усиновленим є дитина одного подружжя [87].

Максимальний вік усиновителів - 60 років на той час, коли вони беруть дитину на виховання. Різниця у віці між усиновлювачем та усиновленим не повинна перевищувати 50 років.

У Швеції усиновлювачі повинні бути громадянами Швеції або законними постійними мешканцями Швеції для усиновлення.

Вік усиновлювачів. Будь-який чоловік чи жінка віком від 25 років, незаміжні чи одружені, можуть усиновити з дозволу суду. Особи віком від 18 до 25 років можуть також усиновити, якщо усиновлення стосується пов'язаної дитини, біологічної або усиновлювальної дитини одного з подружжя або якщо існують особливі обставини. Шведські соціальні служби рекомендують, щоб майбутні усиновлювачі не мали старше 42 років, коли вони подають заяву про згоду на усиновлення, але закон не встановлює максимальний вік [88].

Усиновлювачами може бути подружжя. Однак один із подружжя може усиновити дитину окремо, коли місце проживання другого з подружжя невідоме або він/вона страждає серйозною психічною хворобою. Один із подружжя може також, за згодою другого з подружжя, усиновити дитину. Одинокa особa може також усиновити дитину, але подружжя, що не перебуває у офіційному шлюбі, не може усиновити спільно. Дві особи однієї статі можуть усиновити спільно, якщо вони живуть разом як зареєстровані партнери або як подружня пара. Однак багато країн походження не дозволяють усиновлення за цих обставин, що може обмежити можливості майбутніх усиновлювачів [88].

Не передбачено одних критеріїв щодо доходу усиновлювача.

Усі майбутні усиновлювачі, які проживають або є громадянами Швеції, повинні отримати згоду на усиновлення від місцевого Комітету соціального забезпечення, який ґрунтується на ретельному розслідуванні та домашньому дослідженні, де особлива увага приділяється знанням та розумінню майбутніх усиновлювачів. про те, як виховувати усиновлену дитину, їх вік, стан здоров'я, зайнятість, кримінальне походження, особисті якості та соціальна мережа. Згода діє два роки. Крім того, усі такі майбутні усиновлювачі повинні взяти участь у курсі підготовки батьків, призначеному муніципалітетом, де вони проживають. Цей курс необхідно пройти, щоб розпочати слідство / дослідження їх домашнього середовища [88].

Якщо нерезиденти Швеції домагаються усиновлення пов'язаної дитини, яка проживає у Швеції, Комітет соціального захисту в районі, де проживає дитина, проведе розслідування, щоб визначити, чи усиновлення було б в

найкращих інтересах дитини. Майбутніх усиновлювачів оцінюватимуть відповідні органи влади в країні їх проживання.

В Іспанії передбачено такі вимоги до усиновлювачів: цілком володіти цивільною дієздатністю, один з усиновлювачів повинен мати 25 років і більше й один із прийомних батьків має бути принаймні на 14 років старшим за особу, яку всиновлюють.

В Іспанії усиновлення є остаточним, тобто безповоротним, і не підлягає скасуванню. Така практика об'єктивно мотивована через убезпечення дитини від можливих психологічних травм у майбутньому, оскільки усиновлювачі повинні розуміти всю відповідальність юридичного акту щодо усиновлення (удочеріння) дитини.

Отже, необхідним для розвитку інституту усиновлення є аналіз та запозичення деяких норм з законодавства зарубіжних країн. Наприклад, досвід США як однієї з передових країн у сфері усиновлення допоможе покращити інститут усиновлення в Україні, та відповідно якнайкраще забезпечити дотримання прав дитини.

3.2. Судові спори з питань усиновлення та процедура їх вирішення

Як вбачається зі ст. 3 Конвенції про права дитини від 20.11.1989 р., в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

12 березня 2020 року у Верховній Раді зареєстровано проєкт Закону №3206 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури розгляду судових справ, пов'язаних із захистом прав дітей». Метою законопроекту є спрощення процедури розгляду судових справ про усиновлення дитини, що сприятиме розвитку та підтримки сімейних форм виховання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування.

Відповідно до цього проекту мають бути внесені зміни до СК України та Цивільного процесуального кодексу України. Передбачено, що під час скасування усиновлення за рішенням суду в зв'язку з тим, що таке усиновлення суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейного виховання, суд одночасно вирішує питання про позбавлення усиновлювача батьківських прав стосовно цієї дитини. Судова справа про усиновлення може вирішуватися у складі одного судді без залучення присяжних. Під час підготовки справи про усиновлення дитини до розгляду суд може вирішити питання про участь у ній як заінтересованих осіб особу, в сім'ї якої виховується дитина (прийомні батьки, батьки-вихователі, опікуни, піклувальники, законні представники).

Підготовка судової справи про усиновлення до розгляду повинна бути проведена не пізніше 5 днів з дня відкриття провадження у справі. Справи про усиновлення дитини розглядаються судом протягом розумного строку, але не більше 30 днів з дня відкриття провадження у справі.

За результатами розгляду заяви про усиновлення, суд ухвалює рішення протягом 30 днів з дня відкриття провадження у справі; Апеляційна скарга на рішення суду про усиновлення дитини подається протягом 10 днів з дня його проголошення.

Аналізуючи сучасні судові справи щодо усиновлення можна прийти до висновку, що у своїх рішеннях суд має в першу чергу відштовхуватись від інтересів дитини. Так, в Греції на острові Крит був випадок, коли міська служба соціального забезпечення відмовила в можливості усиновити дитину подружжю, що дотримується вегетаріанської дієти. Прийняте рішення базувалось на підозрі, що усиновлювачі можуть обмежити харчування дитини відповідно до власних переконань. Вирішальним документом для прийняття рішення був висновок фахівців медичного факультету Критського університету, де визначено, що для фізичного благополуччя раціон дитини має включати м'ясні, рибні та інші продукти тваринного походження. Але остаточне рішення з цього питання усиновлення прийме суд. Така відмова обґрунтовуються серйозними побоюваннями за здоров'я дитини. [89]. Хоча

дотримання вегетаріанської або іншої дієти не може бути основною підставою для відмови в усиновленні, проте суд має дослідити всі обставини у сукупності. Можливо, доцільним було надати подружжю можливість виховувати дитину, але зобов'язати до досягнення дитиною повноліття надавати їй повноцінний раціон харчування, визначений та погоджений з медичними працівниками, та слідкувати за станом її здоров'я.

Широкого обговорення мають спори, пов'язані з можливістю усиновлення дітей подружжям однієї статі, або особами що не належать до гетеросексуалів [90]. Проте в законодавстві більшості європейських країн станом на 2020 рік дозволено усиновлення дітей подружжям однієї статі.

В Україні було надано підстави усиновлення дитини без згоди батьків. Так, особи звернулися до суду з заявою про усиновлення дитини, яка є племінницею по лінії матері. Заявники зазначали, що мати дитини померла, а батько рішенням суду позбавлений батьківських прав щодо неї, опікуном дитини призначено бабусю. Вказували також на те, що дитина фактично проживає та виховується в їх сім'ї, перебуває під їх опікою та має рівні права з їх рідними дітьми.

Суд першої інстанції задовольнив заяву. Суд виходив з того, що малолітня дитина позбавлена батьківської опіки та догляду, а тому може бути усиновлена без згоди батька своєю тіткою та її чоловіком, які в силі піклуватися про неї та здійснювати догляд.

До апеляційного суду зі скаргою на рішення суду першої інстанції звернувся батько дитини.

Апеляційний суд не погодився з висновками суду першої інстанції, апеляційну скаргу задовольнив частково та у заяві осіб про усиновлення дитини відмовив.

Апеляційний суд вказав, що під умовами усиновлення слід розуміти установлені сімейним законодавством України вимоги, додержання яких є обов'язковим під час здійснення зазначеного юридичного акта.

Відповідно до ст. 217 СК України усиновлення дитини здійснюється за вільною згодою її батьків, яка має бути безумовною. Згідно з ч. 5 ст. 217 СК України письмова згода батьків на усиновлення їхньої дитини має бути посвідчена нотаріусом.

Згідно з частиною першою ст. 219 СК України усиновлення дитини провадиться без згоди батьків, якщо вони: невідомі; визнані безвісно відсутніми; визнані недієздатними; позбавлені батьківських прав щодо дитини, яка усиновлюється; протягом двох місяців після народження дитини не забрали її на виховання до себе в сім'ю та запис про них у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до статті 135 цього Кодексу.

Таким чином, усиновлення дитини за загальним правилом проводиться за обов'язкової згоди її батьків. Суд зауважив, що виключення цьому, встановлено ст. 219 СК України, зокрема, відповідно до частини другої вказаної статті усиновлення дитини провадиться без згоди повнолітніх батьків, якщо судом буде встановлено, що вони, не проживаючи з дитиною понад шість місяців без поважних причин, не проявляють щодо неї батьківської турботи та піклування, не виховують та не утримують її.

Суд роз'яснив, що така підстава передбачає наявність юридичного складу - багатоактного діяння, яке поєднує здебільшого пасивну поведінку (бездіяльність), а саме: факт непроживання з дитиною понад шість місяців; факт непрояву щодо дитини батьківської турботи та піклування; факти відсутності виховного впливу на дитину та факт ненадання дитині матеріальної допомоги (утримання). Факт ухилення батька (матері) від виховання та утримання дітей може бути підтверджений письмовими доказами (актами, листами тощо), а також показаннями свідків. Окремого рішення суду на підтвердження цього факту не потрібно. Водночас суди повинні враховувати, що у випадках коли батьки не беруть участі у вихованні своєї дитини з поважних причин (через хворобу, перебування в тривалому відрядженні тощо), її усиновлення без їхньої згоди є неприпустимим (п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.03.2007 р. N 3 «Про практику застосування

судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав»).

Суд зазначив, що можлива ситуація, коли громадяни не проживають сумісно з дітьми і не займаються їхнім вихованням і утриманням з причин об'єктивного характеру (знаходження на стаціонарному лікуванні, під арештом, відбуття покарання в місцях позбавлення волі за вчинення правопорушення, той з батьків, з яким проживає дитина, не дає можливості виховувати дитину і спілкуватися з нею іншому з подружжя, який проживає окремо, і т. п.). У такому випадку неможливо говорити про ухилення батьків від участі у вихованні дитини, а це означає необхідність отримання їх згоди на усиновлення.

Апеляційний суд також звернув увагу, що рішення суду про позбавлення батька дитини батьківських прав скасоване, а суд апеляційної інстанції зробив преюдиційний висновок щодо недоведеності підстав для позбавлення особи батьківства.

Суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що дитину не можна було удочерити без згоди батька, або без доведеності обставин, передбачених ч. 2 ст. 219 СК України, і то, лише за умови, що заявники заявляли вимогу про усиновлення дитини саме з названої підстави (рішення апеляційного суду Миколаївської області від 10.07.2017 у справі № 489/2464/16-ц) [90].

Підстави, що є достатніми для скасування усиновлення: рішення КЦС ВС. Фабула справи № 381/4827/17: Усиновлювач звернувся до районного суду із позовом про скасування усиновлення. При цьому позивач зазначив, що між ним і дитиною склалися, незалежно від його волі, стосунки, які роблять неможливими їхнє спілкування, спільне проживання і виконання ним як усиновлювачем своїх батьківських обов'язків.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позовні вимоги залишено без задоволення. При відмові у задоволенні позову суди зробили висновок, що обставини, передбачені статтею 238 СК України, для скасування усиновлення відсутні, оскільки позивачем

належними, допустимими та достовірними доказами не доведено того, що між ним як усиновлювачем і усиновленою дитиною склалися, незалежно від його волі, стосунки, які роблять неможливим їх спільне проживання і виконання ним як усиновлювачем своїх батьківських обов'язків.

Не погоджуючись з рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, позивач подав касаційну скаргу, яка мотивована тим, що суди неправильно застосували статтю 238 СК України, неправильно оцінили обставини, які свідчать про те, що між усиновлювачем і дитиною склалися, незалежно від волі усиновлювача, стосунки, які роблять неможливими їхнє спільне проживання і виконання усиновлювачем своїх батьківських обов'язків. Колишня дружина не пускає позивача до квартири, ховає дітей і вчиняє інші дії, які перешкоджають реалізації батьком своїх обов'язків. Він вказує, що скасування усиновлення не суперечитиме інтересам дитини, оскільки саме вона не бажає спілкуватися з батьком.

Постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25.04.2019 у справі № 381/4827/17 касаційну скаргу залишено без задоволення, а рішення судів першої та апеляційної інстанцій — без змін [91].

Позиція Верховного Суду.

Згідно з частинами першою, другою статті 14 Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянута), ратифікованої Законом України № 3017-VI від 15 лютого 2011 року, усиновлення може бути скасовано або визнано недійсним лише за рішенням компетентного органу. Найвищі інтереси дитини завжди мають перевагу. Усиновлення може бути скасовано до досягнення дитиною повноліття лише на підставі серйозних обставин, передбачених законом.

У частині першій статті 238 СК України передбачено, що усиновлення може бути скасоване за рішенням суду, якщо: 1) воно суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейного виховання; 2) дитина страждає недоумством, на психічну чи іншу тяжку невиліковну хворобу, про що

усиновлювач не знав і не міг знати на час усиновлення; 3) між усиновлювачем і дитиною склалися, незалежно від волі усиновлювача, стосунки, які роблять неможливими їхнє спільне проживання і виконання усиновлювачем своїх батьківських обов'язків.

Щодо посилання у касаційній скарзі про те, що скасування усиновлення не суперечитиме інтересам дитини, оскільки саме вона не бажає спілкуватися з батьком, апеляційний суд зазначив, що скасування усиновлення завдає моральних страждань дитині, що є особливо небезпечним для дитини підліткового віку.

Згідно з усталеною практикою Європейського суду з прав людини, яка відображає принцип, пов'язаний із належним здійсненням правосуддя, у рішеннях судів та інших органів з вирішення спорів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються. Хоча пункт 1 статті 6 Конвенції зобов'язує суди обґрунтовувати свої рішення, його не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент. Міра, до якої суд має виконати обов'язок щодо обґрунтування рішення, може бути різною в залежності від характеру рішення [92].

У серпні 2020 року Верховний Суд виклав огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного. Так, одним пунктом із спорів, що виникають із сімейних правовідносин було визначено пред'явлення вимоги біологічної матері, позбавленої батьківських прав, про надання права на побачення з дитиною до неналежного відповідача позбавляє суд можливості при розгляді справи врахувати інтереси та права усиновленої дитини та усиновлювачів та у будь-якому випадку унеможливорює виконання судового рішення, навіть у разі задоволення позову [93].

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 17.10.2018 року у справі №402/428/16-ц (провадження №14-327цс18) відступила від попередньої практики Верховного Суду України, у якій тривалий час домінувала правова позиція щодо визначення місця проживання дитини з матір'ю, обґрунтована з посиланням на принцип 6 Декларації прав дитини від 20.11.1959 р. Зокрема в

постанові було зазначено, що визначення місця проживання дитини повинні розглядатися з урахуванням принципу найкращого забезпечення інтересів дитини в силу вимог статті 3 Конвенції про права дитини від 20.11.1989 року.

Обґрунтовуючи правову позицію, Велика Палата Верховного Суду зазначила, що вказана Декларація прав дитини від 20.11.1959 року не є міжнародним договором у розумінні Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року та Закону від 29.06.2004 р. № 1906-IV «Про міжнародні договори України», а також не містить положень щодо набрання нею чинності. У зв'язку із цим Декларація прав дитини не потребує надання згоди на її обов'язковість Верховною Радою України й не є частиною національного законодавства України. Останнє не містить норм, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом на проживання з дитиною. У статті 141 СК України встановлено, що мати й батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини, крім випадку, передбаченого частиною п'ятою статті 157 цього Кодексу.

Під заборонаю розлучення дитини зі своєю матір'ю в контексті Декларації прав дитини слід розуміти не обов'язковість спільного проживання матері та дитини, а право на їхнє спілкування, турботу з боку матері та забезпечення з боку обох батьків, у тому числі й матері, прав та інтересів дитини, передбачених цією Декларацією та Конвенцією про права дитини від 20.11.1989 року [94].

Першочергова увага має приділятися якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (стаття 3 Конвенції про права дитини), і такий підхід цілком узгоджується з нормами Конституції України та законів України, тому саме ці норми зобов'язані враховувати всі суди України, розглядаючи справи, що стосуються прав дітей.

У постанові у справі №214/1048/15-ц (провадження № 61-8218св18) від 03.05.2018 року Верховний Суд звернув увагу на те, що у статті 12 Конвенції

ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року встановлено, що держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому цим поглядам приділяється належна увага відповідно до її віку та зрілості. Зокрема, із цією метою дитині надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства. Також суд касаційної інстанції роз'яснив, що тлумачення частини другої статті 171 СК України свідчить, що вона закріплює випадки, коли думка дитини має бути вислухана обов'язково. До таких випадків належить і вирішення спору про позбавлення батьківських прав (стаття 164 СК України) [95].

Інтереси дитини є пріоритетними і визначальними при вирішенні спору щодо зміни прізвища дитини, про що наголошено Верховним Судом у складі Касаційного цивільного суду в постанові від 15.08.2018 р. у справі № 759/3363/16-ц.

Відповідно до змісту постанови, діти сторін мають право свідомо змінити своє прізвище і в такий спосіб самим визначити себе в новому родинному оточенні, аби певним чином дистанціюватись від негативу, що пов'язаний із негідною поведінкою батька стосовно матері й них безпосередньо. Відповідач, незважаючи на рішення судів, будь-якої участі в утриманні дітей не бере, із дітьми безпосередньо не спілкується, у спілкуванні через засоби зв'язку налаштовує дітей проти матері й нової сім'ї, не дає дозвіл дітям для тимчасового виїзду за кордон із метою відпочинку й оздоровлення, на що вказують відповідні рішення суду. У ставленні до батька діти досить категоричні і їх рішення про зміну прізвища досить мотивоване.

Мотиви, якими керувався ВС/КЦС при ухваленні рішення, включають установлені судами першої та апеляційної інстанцій обставини щодо розірвання шлюбу позивача та відповідача, визначення місця проживання дітей разом із матір'ю, установлення способу й порядку участі батька у вихованні

дітей. Водночас доказами, урахованими судами, стали пояснення вчительки, яка помітила в поведінці учня зміни, а саме те, що він демонстративно не відкликається на своє прізвище, у ході бесіди з учнем з'ясувала, що він бажає, щоб його сприймали як «ОСОБУ_2». Такі зміни в поведінці дитини свідок пов'язала з негативом, що йде від її батька стосовно матері й дитини.

Суди встановили, що відповідно до висновку психолога діти бояться батька, знаходяться під його впливом, перебувають у пригніченому стані, ведуть себе агресивно щодо оточення, у тому числі й до інших близьких родичів. Після того, як діти стали постійно проживати з матір'ю, лікарі-психологи відмітили позитивну динаміку в їхній поведінці та психоемоційному стані, зокрема фахівці зазначили, що діти відкрито не проявляють агресію, легко йдуть на контакт, доброзичливі. Також, згідно з висновком психологічного обстеження емоційно-вольова сфера дітей характеризується стабільністю, урівноваженістю та вираженою позитивною спрямованістю. У дітей чітко сформований образ родини, їм комфортно в родинному оточенні, де їх люблять та поважають. Виявлений міцний емоційний зв'язок із матір'ю, яка є для них центром безпеки, спокою, стабільності та комфорту. Діагностовано емоційну прихильність між собою та до вітчима, якого хлопці вважають за батька. У ставленні до батька, діти досить категоричні і їх рішення про зміну прізвища досить мотивоване, а тому психолог прийшов до висновку, що зміна прізвища не матиме травматичного впливу на психіку дітей.

Відповідно до клопотання позивача суд першої інстанції у присутності педагога заслухав думку 11-річного сина, який у суді підтвердив бажання змінити прізвище, що зазначено в журналі та наявне у звукозаписі судового засідання.

Верховним Судом здійснено посилання на приписи статті 12 Конвенції ООН про права дитини від 20.11.1989 р. щодо забезпечення дитині, здатній сформулювати власні погляди, права вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага відповідно до її віку та зрілості, а також зауважено про те, що

тлумачення частини п'ятої статті 148 СК України дає підстави зробити висновок, що при вирішенні спору між батьками щодо зміни прізвища дитини беруться до уваги різні обставини, які мають свідчити про те, що така зміна відповідає інтересам дитини, а саме: виконання батьками своїх обов'язків щодо дитини; інші обставини, які засвідчують відповідність зміни прізвища дитини її інтересам. Тобто інтереси дитини є пріоритетним і визначальним для вирішення спору щодо зміни прізвища дитини. Установивши, що зміна прізвища відповідає інтересам дітей, суди зробили обґрунтований висновок про задоволення позову [96].

Тобто, можна зазначити, що сучасний підхід до вирішення сімейних спорів за участі дитини динамічно змінюється. Усе частіше для всіх дій чи рішень щодо дітей він стає зорієнтованим на «забезпечення найкращих інтересів дитини» (замість широко розповсюджених «презумпції на користь матері» чи «рівності прав та обов'язків батьків стосовно дитини»). Указане питання нині є досить актуальним, оскільки третина цивільних справ виникає саме з сімейних правовідносин, що безпосередньо чи потенційно стосуються інтересів дітей.

3.3. Удосконалення системи усиновлення в Україні

Проаналізувавши систему усиновлення в Україні, можна дійти висновку, що і досі існують моменти, що не цілком врегульовані чинним законодавством та потребують детальної уваги. Адже недостатня урегульованість цього інституту впливає в першу чергу на захист прав дітей.

Законодавство України не містить критеріїв оцінки можливості бути усиновлювачами для іноземних громадян. На них поширюються загальні вимоги ст. 211 СК України до усиновлювачів. Відповідно до підпункту 1 п. 10 Постанови Кабміну України від 28.08.2003 р. №1377 «Про затвердження Порядку ведення обліку дітей, які можуть бути усиновлені, осіб, які бажають усиновити дитину, та здійснення нагляду за дотриманням прав дітей після

усиновлення, іноземці, які бажають усиновити дитину в Україні повинні подати до Центру з усиновлення та суду «висновок, виданий компетентним органом країни проживання, що підтверджує їх можливість бути усиновлювачами». Аналогічне положення міститься в п. 3 ст. 252 ЦПК щодо переліку документів, які подаються іноземцями до суду разом із заявою про усиновлення. Ця норма фактично перекладає обов'язок оцінки придатності подружжя чи особи до усиновлення з компетентних органів в Україні на компетентні органи країни проживання кандидата в усиновлювачі [97, с. 613].

В нашій державі концепція усиновлення як форма захисту дитинства ще не ствердилася в суспільній свідомості, усиновлення продовжує розглядатися як фікція біологічного батьківства. Така родинно-орієнтована концепція має наслідком те, що в нашій країні фактично відсутній належний механізм оцінки психологічної придатності усиновлювачів до усиновлення. Натомість у тих країнах, громадяни яких всиновлюють найбільшу кількість дітей з України (США, Італія та Франція), переорієнтація усиновлення на захист дитинства призвела до встановлення жорсткого механізму відбору усиновлювачів, який передбачає оцінку їхніх фізичних, психічних та емоційних здібностей бути батьками [97, с. 613].

В Україні, на жаль, жодним чином не регламентовано попереднє дослідження моральної та психологічної готовності як дитини, так і кандидатів в усиновлювачі до майбутнього усиновлення.

Також одним з актуальних питань міжнародного усиновлення, що потребує значної уваги, є нагляд за дитиною після усиновлення її іноземцем та переміщення в іншу країну. Фактично, на сьогодні, є практично неможливим услідкувати за тим чи дотримуються права усиновленої дитини та у разі виявлення порушення, має бути чітка та налагоджена система повернення дитини в Україну. Пропоную створення окремого нормативно-правового акту, що регулюватиме всі головні питання та створення відповідальних органів з кваліфікованими працівниками, завданням яких буде нагляд за дотриманням прав дитини.

Аналізуючи досвід зарубіжних країн, доцільним було б ввести і дослідження домашнього середовища кандидатів в усиновлювачі, їх сімейних зв'язків, інтерв'ю родичів та знайомих. Це дозволить скласти повноцінний портрет кандидата в усиновлювачі, зрозуміти готовність бути батьком/матір'ю усиновленої дитини та забезпечить дитині можливість мати гарних батьків.

Відповідно до чч. 1, 2 ст. 7 Конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) дитину дозволяється всиновлювати: двом особам різної статі, що перебувають у шлюбі та одноосібно, а також держави можуть надавати право на всиновлення одностатевим парам (які одружені або перебувають у зареєстрованому партнерстві).

Водночас, досліджуючи норми сімейного права виявилось, що законодавство України у певних положеннях відрізняється від Європейській конвенції про усиновлення дітей, а саме ч. 3 ст. 211 СК України визначає, що усиновлювачами не можуть бути особи однієї статі [15]. Роз'яснення з цього приводу дає Міністерство юстиції України. Зазначена стаття дає право (а не встановлює обов'язок) державам, враховуючи їх національне законодавство, поширювати дію цієї Конвенції на одностатеві відносини [98].

В Україні одностатеві шлюби не легалізовані, а отже одностатеві пари – не можуть бути усиновлювачами однієї і тієї самої дитини. Досліджуючи дану проблему, в більшості саме одностатеві пари бажають всиновити дитину, незважаючи на її хвороби, вік та національність. Легалізація одностатевих шлюбів є окремим питанням, але у сфері усиновлення надання одностатевим парам права на створення сім'ї та усиновлення, допоможе суттєво вирішити декілька проблем:

1. зменшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування які перебувають в інтернатах, дитячих будинках, соціальних гуртожитках для дітей-сиріт та притулках;
2. забезпечення права дитини на виховання у сім'ї;
3. реалізацію принципу рівності [99].

К. Домбовський у роботі «Державне регулювання інституту усиновлення

під час економічної кризи в Україні» визначає такі напрямки удосконалення державного регулювання інституту усиновлення під час економічної кризи України [100, с. 41]:

1) впровадження на рівні держави та усиновлювачів прозорої процедури усиновлення, за допомогою автоматизованої системи;

2) координація дій суб'єктів публічного адміністрування у сфері усиновлення з «потенційними батьками» та забезпечення їх належного взаємозв'язку з метою посилення заходів боротьби щодо недопущення порушення прав дітей, які були усиновлені;

3) формування чіткого механізму реалізації законодавчої та нормативної бази у сфері усиновлення щодо недопущення порушення прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

4) систематичне проведення інформаційної роботи серед населення щодо фактів порушення прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з метою запобігання негативним наслідкам;

5) створення Єдиного Реєстру усиновлювачів та дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також правопорушників процедури усиновлення;

6) розроблення механізму для завантаження всієї документації в електронну систему в рамках проведення реформи у сфері усиновлення;

7) удосконалення електронної системи у сфері усиновлення через: запровадження надійного захисту персональних даних дітей, яких усиновили та усиновлювачів; впровадження відповідальності за розповсюдження електронних даних пацієнтів; введення

8) впровадження в систему освіти та в систему підвищення кваліфікації соціальних працівників навчання щодо психологічного супроводження під час та після усиновлення;

9) запозичення позитивного зарубіжного досвіду та внесення відповідних змін до національного законодавства щодо процедури усиновлення (оскільки зайнятість для кожної особи має вагоме місце в житті, в тому числі для

прийняття рішення щодо усиновлення);

10) проведення належної професіоналізації прийомних вихователів та здійснення достатньої фінансової підтримки для вирішення проблем з безробіттям та проведення щодо цього питання інформаційної кампанії;

11) посилення соціальної реклами по сприянню сімейних форм виховання;

12) делегування з центрів соціальних служб деяких повноваження у сфері соціального захисту дітей-сиріт громадським організаціям;

13) організація співпраці неурядових інституцій з органами державної влади та місцевого самоврядування шляхом замовлення останніми певних громадських завдань, в тому числі і в сфері соціального захисту дітей-сиріт з повною чи частковою фінансовою підтримкою, що одночасно буде сприяти зайнятості населення;

14) популяризація інформації про можливість здійснювати благодійні внески на рахунок громадських організацій, що здійснюють діяльність у сфері соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

15) удосконалення юридичної відповідальності за порушення процедури усиновлення.

Він вважає, що доречним було б провести всі зазначені заходи комплексно та одночасно, оскільки ці пропозиції потребують реалізації вже сьогодні [100, с. 42].

Завдання інституту усиновлення - сформувати стабільне та гармонійне життєве середовище для усиновленої дитини, тому, насамперед, стосунки, що виникли внаслідок усиновлення, повинні бути стабільними та незмінними. Найкращий варіант - коли ці відносини підтримуються назавжди, оскільки їх припинення може сильно травмувати дитину, суттєво вплинути на її інтереси. Щоб запобігти такій ситуації, закон встановлює сувору процедуру усиновлення, але в деяких випадках відносини усиновлення можуть бути розірвані. Основною причиною скасування усиновлення є неналежне прийняття

інтересів усиновленої дитини, не забезпечення її сімейного виховання.

Досить часто усиновлення здійснюється не українськими судами, а в консульській установі або дипломатичному представництві України (ст. 282 СК України), а нагляд за дотриманням прав усиновлених дітей, які проживають за межами України, здійснює консульська установа чи дипломатичне представництво України на підставі доручення МЗС та загальновизнаних принципів і норм міжнародного права щодо захисту прав дітей. Причому статистика щодо усиновлення цими установами не оприлюднюється, тож це вже унеможлиблює реальний повноцінний захист прав та інтересів усиновлених дітей. Однак навіть зазначений порядок нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей на практиці не забезпечує унеможливлення випадків зловживання правами таких дітей, особливо усиновлених дітей, які проживають за межами України. Непоодинокими є випадки переусиновлення таких дітей, встановлення опіки з ігноруванням норм вітчизняного законодавства; неповернення в Україну дітей, стосовно яких скасовано усиновлення; невжиття заходів щодо скасування усиновлення стосовно дітей - громадян України у разі настання підстав, передбачених СК України, а також їх подальшого повернення в Україну; відсутність даних про місцезнаходження усиновлених дітей, їх стан здоров'я та умови проживання тощо [101, с. 294].

Існує необхідність чіткого закріплення у СК України скасування усиновлення та визнання усиновлення недійсним як підстав припинення усиновлення, а також вважаю доцільним запропонувати для подальших розробок детальне вивчення міжнародних нормативних актів з питань усиновлення з метою надання пропозицій щодо їх перегляду в частині скасування усиновлення та визнання усиновлення недійсним [101, с. 295].

Таким чином, не зважаючи на достатньо довгий період існування інституту усиновлення в Україні, він все ще потребує пильної уваги та значних змін. Оскільки усиновлення покликано захищати права та інтереси дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вважаю, що вдосконалення системи усиновлення є одним з найважливіших завдань будь-якої держави та

суспільства. А усі питання, які пов'язані з соціально-правовим захистом дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування повинні вирішуватись в найкоротші строки.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

На міжнародному рівні створена та функціонує інституційна система, що забезпечує захист прав дитини, в тому числі і при міждержавному усиновленні, що свідчить про формування міжнародного механізму реалізації норм у сфері міждержавного усиновлення. Однак такий механізм не може бути ефективним, якщо він не підкріплюється дієвим національним механізмом реалізації міжнародно-правових норм, що пов'язано, в тому числі, з проблемою співвідношення і взаємодії міжнародного та внутрішньодержавного права.

Кожна країна містить ряд нормативно-визначених правил, які мають бути дотримані при усиновленні. Загальним правилом, визначається хто може бути усиновлений, хто може бути усиновлювачем, визначається процедура усиновлення та його правові наслідки. Кожна країна надає перевагу при усиновленні своїм громадянам.

У другому підрозділі розділу «Порівняльна характеристика інституту усиновлення на міжнародному рівні та судова практика» розглянуто судову практику з приводу усиновлення та встановлено, що прийняття судових рішень має бути зорієнтованим на «забезпечення найкращих інтересів дитини» (замість широко розповсюджених «презумпції на користь матері» чи «рівності прав та обов'язків батьків стосовно дитини»). Указане питання нині є досить актуальним, оскільки третина цивільних справ виникає саме з сімейних правовідносин, що безпосередньо чи потенційно стосуються інтересів дітей.

Як вбачається зі ст. 3 Конвенції про права дитини від 20.11.1989 р., в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення,

судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Проаналізувавши законодавство інших держав, можна дійти висновку, що на разі в Україні потрібно впровадити автоматизовану системи усиновлення; сформувати чіткий механізм реалізації законодавчої та нормативної бази у сфері усиновлення щодо недопущення порушення прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; надавати інформацію населенню щодо фактів порушення прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з метою запобігання негативним наслідкам; забезпечити підвищення кваліфікації соціальних працівників та їх навчання у напрямку психологічного супроводження під час та після усиновлення; посилення соціальної реклами щодо усиновлення з метою збільшення кількості випадків усиновлення.

ВИСНОВКИ

Усиновлення - один із найдавніших соціальних інститутів. І благополуччя дитини як головна ідея інституту усиновлення – це відносно недавній розвиток подій. Протягом більшої частини історії, усиновлення в основному відбувалося з релігійними цілями або для задоволення потреб усиновлювачів, включаючи їхню необхідність зберігати та передавати родинні лінії чи спадщину, здобувати політичну владу або створювати союзи між сім'ями. З розвитком суспільства, відбулась і зміна мети усиновлення, центром якої стала турбота про самих дітей та їх потреби, та було прийнято законодавство, яке посилювало права дітей на сім'ю. Зараз відбувається сприяння усиновленню або влаштуванню дітей у прийомні сім'ї як кращі стратегії надання дітям необхідного догляду.

Забезпечення прав та інтересів дітей є одним з пріоритетних напрямків будь-якої країни. Відповідно, для реалізації прав дітей, ї гарантії та охорони мають бути створені певні правові інститути. Одним з таких інститутів в Україні є інститут усиновлення, як пріоритетна сімейна форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Основними нормативно-правовими документами, що розглядають дане питання на міжнародному рівні можна вважати Конвенцію про права дитини 1989 р., Європейську конвенцію про усиновлення дітей 1967 р., Гаазьку конвенцію про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення 1993 р., Гаазьку конвенцію про юрисдикцію, право, що застосовується та визнання рішень про усиновлення 1965 р., Мінську конвенцію про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р., Міжамериканську конвенцію про колізії усиновлення неповнолітніх 1994 р., та інші.

В Україні основними джерелами, що регулюють питання усиновлення є Конституція України 1996 р., Сімейний Кодекс України 2002 р. (далі – СК України), Цивільний Кодекс України 2003 р., Цивільний Процесуальний

Кодекс України 2004 р., Кримінальний Кодекс України 2001 р., Закон України «Про охорону дитинства» 2001 р., та Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» № 905 від 8 жовтня 2008 року, Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» від 2007 року, Наказ Міністерства соціальної політики «Про затвердження Порядку взаємодобору сім'ї та дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування» від 2017 року, Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 2005 року та інші нормативно-правові акти.

В Україні на державу покладено обов'язок утримання та виховання дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Це передбачено ст. 52 Конституції України [10]. Проте таку допомогу можуть надати і громадяни шляхом усиновлення дитини.

Безумовно, найкращою з усіх існуючих форм розміщення дітей у сім'ї є усиновлення дитини, яка внаслідок усиновлення має права рідної дитини усиновлювача. Тільки така форма влаштування відповідає всім існуючим “інтересам дитини” і позбавляє дитину статусу сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування. Усиновлення створює між усиновлювачами та дитиною взаємні обов'язки та права, передбачені Сімейним кодексом України для дітей та їхніх біологічних батьків. Це означає, що усиновлення є особливою формою захисту дитини, яка встановлює стосунки між дитиною та людьми, які не є його власними батьком чи матір'ю. Важливо також, щоб усиновлення дало дитині справжню сім'ю.

Однак аналіз чинного законодавства України та порівняльна характеристика з досвідом інших країн, дозволила виявити ряд і досі існуючих проблем, які потребують детального розгляду та врегулювання.

По-перше, одним із питань, що потребують перегляду є термін (10 днів відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» від 8 жовтня 2008 року № 905) направлення на знайомство з дитиною, що видається службою у справах дітей кандидатів в усиновлювачі. Такий термін є надзвичайно маленьким для повноцінного ознайомлення кандидата з дитиною та взаємоадаптації. В деяких країнах ЄС та США кандидатам в усиновлювачі іноді можуть надавати місячний термі лише для того, щоб були роєведені усі необхідні курси підготовки до майбутнього батьківства, проєведені співбєсєди та отримані фахові рекомендації від психологів, педагогів та соціальних працівників щодо питань виховання дитини, якнайкращого налагодження контакту з дитиною.

Створення окремого документу з фаховими рекомендаціями або відповідного відділу онлайн з фахівцями у зазначених галузях, де кандидати в усиновлювачі та усиновлювачі можуть отримувати всю необхідну інформацію щодо питань, які їх турбують, отримати фахову допомогу у разі виникнення складних сімейних питань стосовно виховання дитини та її благополуччя, отримати рекомендації щодо вирішення можливих конфліктів, - це може сприяти покращенню взаємовідносин у сім'ї усиновлювача та усиновленої дитини. Такі фахівці могли б також надавати допомогу сім'ям у випадку розголошення таємниці усиновлення, або підготовки до розголошення такої інформації самій дитині, для запобігання травматичному досвіду

По-друге, важливим питанням в сфері усиновлення є питання можливості роз'єднання братів та сестер. Вважаю необхідним створення роз'єснення від компетентних органів з приводу істотних причин для роз'єднання, що передбачені СК України, та узагальнення судової практики з цього питання. Перегляд та створення можливостей роз'єднання з чіткої регламентацією дій у випадку роз'єднання. Наприклад, передбачення нормами законодавства, що якщо брат та сестра були усиновлені різними сім'ями, усиновлювачі зобов'язані надавати усі можливості для підтримання зв'язку між такими

братом та сестрою, призначити зустрічі раз на місяць або частіше. Соціальний працівник має контролювати стан дітей та дотримання батьками-усиновлювачами своїх обов'язків. Це допоможе зберегти моральне та психічне благополуччя дітей.

Іншим важливим питанням є питання необхідності визначення кількості дітей, яких можливо усиновити однією особою чи подружжям за одне усиновлення. Оскільки законодавець визначає кількість дітей, яку можливо усиновити, як необмежену, однак, мають існувати розумні межі. Так, вважаю необхідним надання роз'яснення з цього питання. Встановлення чіткої кількості дітей, яких можна усиновити не є правильним рішенням, оскільки це буде порушувати права дітей на усиновлення, проте встановлення меж кількості усиновлення однією особою за один раз, створення узагальненої практики є необхідним першочергово для захисту прав усиновлених дітей.

Необхідно створити дієву, чітку та ефективну систему нагляду за дотриманням прав та благополуччя дитини, що усиновлена в Україні та за її кордонами (міжнародне усиновлення). Передбачити доступний механізм припинення відносин усиновлення, врахувати факти можливих колізій при міжнародному усиновленні, щоб в першу чергу таке розірвання було можливим та не затягувалось для забезпечення інтересів усиновленої дитини.

Важливо створити дієву онлайн-систему, де буде надано всю можливу структуризовану інформацію для осіб, які думають або бажають усиновити дитину. Це допоможе значно спростити процес для майбутніх кандидатів в усиновлювачі, що, в свою чергу призведе до збільшення кількості усиновлень та пришвидшення процесу.

Безперечним також є той факт, що необхідно створити окремий законодавчий акт, в якому буде зібрана та роз'яснена вся інформація про усиновлення. Пропоную назвати такий документ Закон України «Про усиновлення».

Так, головне в усиновленні – це створення умов для повноцінного розвитку дитини, навчання дитини, підготовка до самостійного життя та праці.

Важливо, що з моменту усиновлення дитини вона набуває особистої власності та немайнових прав усиновленої дитини (у подальшому житті та серед його дітей та онуків) та усиновлювача (включаючи його близьких родичів за народженням).

Отже, інститут усиновлення має багато нюансів та проблем, які можливо вирішити на державному рівні. Та, в першу чергу, бажаючи усиновити дитину повинні чітко дотримуватись процедури усиновлення, адже прийняте рішення має велике значення для дитини та батьків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Handbook of Adoption: Implications for Researchers, Practitioners, and Families / Rafael A. Javier, Amanda L. Baden, Frank A. Biafora, Alina Camacho-Gingerich., 2007. – 584 p. – (SAGE Publications, Inc.).
2. Christine A. Adamec. The Encyclopedia of Adoption / Christine A. Adamec, Laurie C. Miller. – United States: Facts on File Library of Health and Living: Third Edition, 2006. – 433 p.
3. Bisha Eugena. Adoption in ancient times / Bisha Eugena. // Premier Publishing s.r.o. – 2015. – №9. – С. 172–173.
4. Косенко Н. П. Становлення та розвиток інституту усиновлення в сімейному законодавстві / Н. П. Косенко. // Юридична наука. – 2013. – С. 15–21.
5. Peter Conn. Adoption: A Brief Social and Cultural History / Peter Conn. – New York, United States: Palgrave Pivot, 2013. – 167 p.
6. John Boswell. The Kindness of Strangers: The Abandonment of Children in Western Europe from Late Antiquity to the Renaissance / John Boswell., 1998. – 488 p.
7. Ковальчук І. В. Генеза інституту усиновлення на українських землях / І. В. Ковальчук. // Молодий вчений. – 2017. – №2. – С. 161–164.
8. Ковальчук І. В. Усиновлення, як соціально-правове явище на території України до середини XVIII ст. / І. В. Ковальчук. // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – С. 10–15.
9. Кубишкіна В. Генезис інституту усиновлення / В. Кубишкіна. // Віче. – 2010. – №10. – С. 24–26.
10. Тубольцева Я. С. Виключні особливості розвитку інституту усиновлення у вітчизняному цивільному процесуальному праві [Електронний ресурс] / Я. С. Тубольцева // "Інформація і право" 1(28)/2019. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://ippi.org.ua/sites/default/files/17_7.pdf.

11. Розгон О.В. Значення імплементації норм міжнародного права щодо усиновлення в національне законодавство / О.В. Розгон // Альманах міжнародного права. - 2016. - № 13. - с. 135-142.

12. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 18.11.2020).

13. Конвенція про права дитини, прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року. Дата оновлення: 02.11.2014. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення 18.11.2020).

14. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.etymonline.com/word/adoption>.

15. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002. №2947-III. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення 18.11.2020).

16. Закон України "Про охорону дитинства" від 26.04.2001 № 2402-III. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

17. Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 року №905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF#n16>.

18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 03.02.2009 у справі №1-4/2009 щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 211 Сімейного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-09> (дата звернення 08.11.2020).

19. Гемерлінг І. І. Державна політика удосконалення нормативно-правової бази інституту усиновлення в Україні [Електронний ресурс] /

І. І. Гемерлінг // Демократичне врядування: випуск 9. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik9/fail/Gemerling.pdf.

20. Губанова О. В. Організаційно-правове регулювання усиновлення в Україні : дис. канд. юр. наук : 12.00.07 / Губанова О. В. – Київ, 2011. – 17 с.

21. Рудий Н.Я. Інститут опіки і піклування в Україні: історико-правове дослідження: дис. канд. юр. наук : 12.00.01 / Рудий Н. Я. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 232 с.

22. Mykoluk S. Analysis of the forms of placement of the orphans and deprived of parental care children and its effectiveness in Ukraine / Svitlana Mykoluk // Baltic Journal of Economic Studies / Svitlana Mykoluk. – Latvia, 2015. – С. 101–106.

23. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю: постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 року №565. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF#Text>.

24. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу Постанова Кабінету Міністрів України "" №564 від 26 квітня 2002 року [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text>.

25. Постанова Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-%D0%BF#Text>.

26. Бевз Г. М. Діти державної опіки: проблеми, розвиток, підтримка: Навчально-методичний посібник / Г. М. Бевз, М. Й. Боришевський, Л. І. Тарусова та ін. – Київ: Міленіум, 2005. – 286 с.

27. Падун Р. В. Патронатна сім'я як форма сімейного виховання [Електронний ресурс] / Р. В. Падун // Юридичний вісник 3 (56). – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/UV/article/viewFile/14903/21525>.

28. Карпенко О.І. Правові засади утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Харків, 2002. 20 с.

29. Харченко Ю. П. Особливості функціонування сімейних форм виховання в Україні [Електронний ресурс] / Ю. П. Харченко. // Державне управління: удосконалення та розвиток. - 2010. - № 1. - Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_1_7

30. Порада юриста: Чим відрізняються усиновлення, опіка, прийомна сім'я та дитячий будинок сімейного типу [Електронний ресурс] // Фонд Ріната Ахметова. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://akhmetovfoundation.org/news/porada-yurysta-chym-vidriznyayutsya-usynovlennya-opika-pryyomna-sim-ya-ta-dytyachyy-budynok-simeynogo-tyru>.

31. Державні соціальні допомоги [Електронний ресурс] // Офіційний інтернет-портал м.Вознесенська. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://voz.gov.ua/derzhavn-socaln-dopomogi.html>.

32. Про затвердження Державної соціальної програми “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2021 року: постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 року №453. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF#Text>.

33. Горовець Є. М. Консультує Міністр юстиції: Що таке усиновлення? 20.02.2019 [Електронний ресурс] / Євгеній Миколайович Горовець // Головне територіальне управління юстиції у Закарпатській області. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.zakjust.gov.ua/zapytannia-do-ministra/2030-shcho-take-usynovlennia-20022019>.

34. Усиченко К. Усиновлення або порядок дій при усиновленні дитини [Електронний ресурс] / Крістіна Усиченко // Протокол. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://protocol.ua/ua/usinovlennya_abo_poryadok_diy_pri_usinovleni_ditini/.

35. Кокіна В.І. Скажіть дитині: «Ти не сирота» // Урядовий Кур'єр. - 2003. - № 33. - С. 19.

36. Ярошенко Т. С. про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав / Т. С. Ярошенко, Л. В. Мілімко // XI Міжнародна науково-практична конференція “Academic research in multidisciplinary innovation” / Т. С. Ярошенко. – Нідерланди, 2020. – С. 163–166.
37. How to Complete the Home Study [Електронний ресурс] // American Adoptions – Режим доступу до ресурсу: https://www.americanadoptions.com/adopt/home_study.
38. Dodge D. What to Know Before Adopting a Child [Електронний ресурс] / David Dodge // The NewYork Times. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nytimes.com/2020/04/18/parenting/guides/adopting-a-child.html>.
39. Мінсоцполітики зробило процедуру національного усиновлення в Україні прозорішою [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/news/minsocpolitiki-zrobilo-proceduru-nacionalnogo-usinovlennya-v-ukrayini-prozorishoyu>.
40. Харитонов Є. О. Цивільне і сімейне право України: Навчально-практичний посібник / Є. О. Харитонов, А. І. Дрішлюк. – Харків: ТОВ «Одіссей», 2003. – 640 с.
41. Усиновлення дитини: порядок і процедура [Електронний ресурс] // Юридичний портал України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.lawportal.com.ua/pravovi-njuansi-usinovlennja-ditini.html>.
42. Хто та як може усиновити дитину? [Електронний ресурс] // ЮрФем. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/legal-advice/hto-ta-yak-mozhe-usinoviti-ditinu-134695.html>.
43. Конончук Н. М. Усиновлення як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за сімейним законодавством України [Електронний ресурс] / Н. М. Конончук. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2012_17_18.

44. Чому українці бояться всиновлювати дітей? [Електронний ресурс] // LB.ua. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/society/2011/11/14/123838_chomu_ukraintsi_boyatsya_usinovlyuva.html.
45. Мустафаєв Г. Проблеми усиновлення в Україні [Електронний ресурс] / Гусейн Мустафаєв // Право. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/269>.
46. Сергієнко Н. В. Проблеми інституту усиновлення в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Сергієнко, О. О. Нагорна // Роль приватного права України в забезпеченні прав людини. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://85.198.129.42/bitstream/123456789/4791/1/58.pdf>.
47. Савченко Л. А. Таємниця усиновлення. За і проти [Електронний ресурс] / Л. А. Савченко, Т. В. Шевченко // Сучасні питання економіки і права. – 2013. – С. 122–126. – Режим доступу до ресурсу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Sper_2013_2_23.pdf.
48. Логвінова М. В. Таємниця усиновлення та її гарантії / М. В. Логвінова // Проблеми захисту особистих немайнових прав фізичної особи: Матер. всеукр. наук.-практ. конфер. (6 жовтня 2006 року м. Івано-Франківськ) / М. В. Логвінова. – Івано-Франківськ: ВОНР ТА РВД ПАІ ЛьвДУВС, 2006. – С. 82–90.
49. Confidentiality of adoption information [Електронний ресурс] // Human Rights Guide. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cilvektiesibugids.lv/en/themes/family/parents/adoption/confidentiality-of-adoption-information>.
50. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001. № 2341-III. Дата оновлення: 27.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n1389> (дата звернення 08.11.2020).

51. Дзугаева А. З. Правове регулювання усиновлення (удочеріння) дітей / А. З. Дзугаева // Юридичний світ. — 1997. — № 8. — С.15–22.
52. Зілковська Л. М. Таємниця усиновлення і проблеми правового регулювання її дотримання / Л. М. Зілковська // Правова держава. — К.: ІДІП НАНУ, 2008. — Вип. 20. — С. 303–310.
53. Глиняна К. М. Правове забезпечення таємниці усиновлення [Електронний ресурс] / К. М. Глиняна // Актуальні проблеми держави і права. — 2008. — С. 105–110. — Режим доступу до ресурсу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=apdp_2008_38_20.
54. Craft C. The Pros and Cons of an Open Adoption [Електронний ресурс] / Carrie Craft // Verywell Family. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.verywellfamily.com/why-choose-an-open-adoption-26609>.
55. Jagannath Pati. Adoption: Right to Information Versus Right to Confidentiality / Jagannath Pati // Child Safety, Welfare and Well-being / Jagannath Pati. — New Delhi: Springer, 2016. — p. 141–157.
56. Adopted Child's Right to Information as to Biological Parents [Електронний ресурс] // Law Offices of Stimmel, Stimmel & Roeser. — 2009. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.stimmel-law.com/en/articles/adopted-childs-right-information-biological-parents>.
57. Sorosky A. The Adoption Triangle: Sealed or Opened Records: How They Affect Adoptees, Birth Parents, and Adoptive Parents / A. Sorosky, A. Baran, R. Pannor., 1984. — 237 с.
58. Журило С. С. До питання про необхідність забезпечення таємниці усиновлення в Україні / С. С. Журило. // Часопис цивілістики. — 2014. — № 16. — С. 187–190.
59. Блінова Г. О. Правове регулювання інституту таємниці усиновлення: сучасні тенденції [Електронний ресурс] / Г. О. Блінова // Право і

суспільство. – 2013. – №4. – С. 77–83. – Режим доступу до ресурсу: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pis_2013_4_16.pdf.

60. Міжнародне усиновлення [Електронний ресурс] // Міністерство закордонних справ України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://mfa.gov.ua/konsulski-pitannya/mizhnarodne-usinovlennya>.

61. Dobbs J. K. Korea to Haiti: Lessons in Overseas Adoption Corruption. [Електронний ресурс] / Jennifer Kwon Dobbs // Conducive Magazine. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://web.archive.org/web/20100728131600/http://www.conducivemag.com/2010/03/korea-to-haiti-lessons-in-overseas-adoption-corruption-2/>

62. Cherot N. International Adoptions Struggle for Hollywood Endings [Електронний ресурс] / Natalie Cherot // Pacific Standard. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://psmag.com/social-justice/international-adoptions-struggle-for-hollywood-endings-4780>.

63. Riben M. Editorial: Who are the 143 Million Orphans? [Електронний ресурс] / Mirah Riben // Conducive Magazine. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://web.archive.org/web/20131012223939/http://www.conducivemag.com/2010/01/editorial-who-are-the-143-million-orphans/>.

64. Alami A. Moroccan adoption rules leave kids in limbo [Електронний ресурс] / Aida Alami // Al Jazeera. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2013/07/2013723114342119193.html>.

65. Intercountry Adoption Hauge and Non-Hauge Convention Countries: Participating Countries [Електронний ресурс] // Adoption.com – Режим доступу до ресурсу: https://adoption.com/wiki/Intercountry_Adoption_Hauge_and_Non-Hauge_Convention_Countries:_Participating_Countries.

66. International Adoption [Електронний ресурс] // Adoption.com – Режим доступу до ресурсу: http://www.adoption101.com/international_adoption.html.

67. Hicks R. Adoption: The Essential Guide to Adopting Quickly and Safely / Randall Hicks., 2007. – 400 с.

68. Choy C. Race at the Center: The History of American Cold War Asian Adoption / Catherine Ceniza Choy. // Brill. – 2009. – №3. – С. 163–182.

69. Adoption: Before Your Child Immigrates to the United States [Електронний ресурс] // United States Citizenship and Immigration Services. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.uscis.gov/portal/site/uscis/menuitem.eb1d4c2a3e5b9ac89243c6a7543f6d1a/?vgnextoid=d72e18a1f8b73210VgnVCM100000082ca60aRCRD&vgnextchannel=d72e18a1f8b73210VgnVCM100000082ca60aRCRD>.

70. Європейська Конвенція про усиновлення дітей від 24.04.1967 року, ратифікована Законом № 3017-VI (3017-17) від 15.02.2011 із застереженням та заявою. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_676.

71. Ясевін В. Особливості процедури міждержавного усиновлення дитини усиновлювачами з числа громадян Угорщини [Електронний ресурс] / Віктор Ясевін // Національна Асоціація Адвокатів України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://unba.org.ua/publications/print/4448-osoblivosti-proceduri-mizhderzhavnogo-usinovlennya-ditini-usinovlyuvachami-z-chisla-gromadyan-ugorshini.html>.

72. Правове регулювання сімейних правовідносин: традиції, сучасність, перспективи (до 15-річчя прийняття Сімейного кодексу України): збірник матеріалів всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, 21 квітня 2017 року / за ред. д.ю.н., с.н.с. І. В. Чеховської. – Ірпінь : Університет державної фіскальної служби, 2017. – 248 с.

73. Issues Involving International Adoption [Електронний ресурс] // The Family Journal 28(8). – 2019. – Режим доступу до ресурсу:

https://www.researchgate.net/publication/337519802_Issues_Involving_International_Adoption.

74. Журило С. С. Інститут усиновлення дітей: загальна характеристика / С. С. Журило // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – Вип. 21. – С. 195 – 199.

75. Татаринцева Е. А. Від стигматизації до статусу: законодавча еволюція інституту усиновлення в Англії в кінці XIX – початку XX ст. // Історичні, філософські, політичні та юридичні науки, культурологія та мистецтвознавство. Питання теорії і практики. – 2013. – № 12 (38) – Ч. 2. – С. 187.

76. Adoption [Електронний ресурс] // Rocket Lawyer. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.rocketlawyer.com/gb/en/quick-guides/adoption>.

77. Ригіна О. Загальні засади становлення та розвитку інституту усиновлення (удочеріння) у США // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 1. – С. 13.

78. Change of name. Adoption chapter 259 [Електронний ресурс] // Minnesota Statutes. – 2006 – Режим доступу: <https://www.revisor.mn.gov/statutes/?year=2006&id=259>.

79. Hicks R. Adopting in America: How To Adopt Within One Year / Randall Hicks., 2005. – 368 с.

80. Кустова В. В. Усиновлення в законодавстві Західних країн та Росії / В. В. Кустова // Журнал російського права. – 2012. – № 9. – С. 126–131.

81. Bürgerliches Gesetzbuch: [Електронний ресурс] // BGBE. – Режим доступу : <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>

82. Цивільний кодекс Німеччини: книга 1 – Москва: Волтерс Клувер, 2006. – 436 с.

83. Conditions for adoption in France [Електронний ресурс] // Notaires de France. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.notaires.fr/en/couple-family/adoption/conditions-adoption-france>.

84. Рязанцев С. В. Еміграція дітей з Росії через канал міжнародного усиновлення // Міграційне право. – 2008. – № 2. – С. 28.

85. Розгон О. Феномен міждержавного усиновлення / О. Розгон // Право України. – 2012. – № 4. – С. 44 – 49.

86. Деркаченко Ю. В. Національне законодавство Англії у сфері міжнародного усиновлення / Ю. В. Деркаченко // Університетські наукові записки. – 2012. с вип. 1. – С. 87 – 90.

87. Adoption from Portugal [Електронний ресурс] // Adoption Opportunities. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.adoptionopportunities.org/mt/adoption-from-portugal/>.

88. Who Can Adopt from Sweden [Електронний ресурс] // Adoption.com. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://adoption.com/wiki/index.php?title=Who_Can_Adopt_from_Sweden.

89. Грецькому подружжю-вегетеріанцям відмовили в усиновленні дитини [Електронний ресурс] // MED: новини. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://medportal.ru/mednovosti/news/2011/03/11/grevegs/>.

90. Чванкін С. А. Розгляд судом справ про усиновлення: [Електронний ресурс] // Київський районний суд міста Одеси. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://kievskiyud.od.ua/press-department/all-news/1876-rozglyad-sudom-sprav-pro-usinovlennya>.

91. Кирсанова Н. Які підстави є достатніми для скасування усиновлення: рішення КЦС ВС [Електронний ресурс] / Наталія Кирсанова // Судово-юридична газета. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://sud.ua/ru/news/publication/147771-yaki-pidstavi-ye-dostatnimi-dlya-skasuvannya-usinovlennya-rishennya-ktss-vs>.

92. Справа "Серявін та інші проти України" (Заява # 4909/04) [Електронний ресурс] // Законодавство України. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672.

93. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика) [Електронний ресурс] // ЛІГА: ЗАКОН.

– 2020. – Режим доступу до ресурсу:
<https://ips.ligazakon.net/document/VSS00508>.

94. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17.10.2018 р. у справі № 402/428/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77361954>.

95. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 15.08.2018 р. у справі справа № 214/1048/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73896655>.

96. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 15.08.2018 р. у справі справа № 759/3363/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75970124>.

97. Погорецька Н. В. Міжнародне усиновлення: проблемні питання / Н. В. Погорецька. // Форум права. – 2011. – №3. – С. 612–617.

98. Роз'яснення Міністерства Юстиції щодо заборони законодавства України на усиновлення дитини особам однієї статі [Електронний ресурс] // Міністерство юстиції України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://minjust.gov.ua/m/str_34711.

99. Асєєва А. В. Усиновлення дітей одностатевими парами. Міжнародний досвід [Електронний ресурс] / Альона Вадимівна Асєєва // Наукова спільнота. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3121/>.

100. Домбровський К. Державне регулювання інституту усиновлення під час економічної кризи в Україні / Кирило Домбровський. // International Academy Journal Web of Scholar. – 2020. – №4. – С. 38–42.

101. Березовська К. І. Скасування усиновлення та визнання усиновлення недійсним / К. І. Березовська. // Наука і правоохорона. – 2016. – №1. – С. 290–295.